

ԱՐՁԱՔԱՔԱՆԷՔ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ ՇԱԲԱԹԱԹԵՐԹ

ԳՈՒՐՍ Է ԳՍԼԻՍ ԿԻՐՈՍԿԷ ՕՐԵՐԸ

Տարեկան բաժանորդագրինն է հինգ ոսկի: Բաժանորդագրում լինեն ընդամենը 12 համար: «ԱՐՁԱՔԱՔԱՆԷՔ» խմբագրատանը և Կենտրոնական Գրադատարանում: Ստորագրադրացիք դիմում են՝ Тифлисъ. Редація „Арцаганкъ“.

Առանձին համարները 15 Կ.

Յայտարարում լինենք ըստ էն 2 Կ.

ԲՈՎԱՆԳԱԿՈՒԹԻՒՆ

Գիտական աղջկաները կրթութիւնը:—Ներքին Տեղապահ: «Մշակ» մի լուրի առիթով: Նամակ Ախալքալաքից: Պ. Իսիկձեանի գաղափարները: Փաղաքական ընտրութիւններ: Իշխանուհի Բեհբեգի յուշերը: Հայ թատրոնական մի խումբ:—ՏԱՃԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ: Մարտի շրջակայքը:—ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՈԼՍԵՑ:—ՄՐՏԱՔԻՆ ՏԵՂԱՔԱՆԷՔ: Ներքին Պարսկաստան:—ՖԷԼԻՔՏՈՆ: Հին Բաղրի յախիճի փառալուծութիւնը: Գլխադրութիւն:—ԸՆԴԴԻՄՍԻՍՈՒՆ: Նամակ խմբագրին:—ՋԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ:—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ:

ԳԻՒՂԱԿԱՆ ԱՂՋԻԿՆԵՐԻ ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ

Իգական սեռի կրթութիւնը մեզանում օրէցօր բարձրանում է: Դեռ քսան տարի առաջ ոչ մի ազգային դպրոց ունէինք իգական սեռի համար, ոչ մի աղջիկ կանոնադրապէս չէր ուսանում իւր մայրենի լեզուն: Այսօր հայուհեաց համար մօտ 83 դպրոց ունինք, որոնց մէջ 4,300-ից աւելի աշակերտուհիք են ուսանում: Սակայն և այնպէս՝ այս սեռի կրթութեան պահանջը հետզհետեւ աւելանում է և մինչդեռ սկզբում աղջկանց ուսման գործը կեղծոնացած էր քաղաքներում, այսօր փոքր առ փոքր մեր գիւղերը ևս աշխատում են լիս չը մնալ և իրանց դասերը կրթութեան վերայ կարելոյն չափ հոգս են տանում: Այդ հոգսը թէ քաղաքներում և թէ գիւղերում այնքան մեծ է, որ, ինչպէս լայտնի է, ներկայումս մեր աղջկանց դպրոցները մեծամասնութեամբ և համեմատաբար երբեմն աւելի բարեկարգ են քան թէ տղայոց ուսումնարանները: Յայտնի է և այն միջիթարական երեւոյթը, որ իգական սեռի ուսումը մեզանում պահանջ է դարձել ոչ միայն զարգացած և հարուստ դասերի համար, այլ և ստորին ու աղքատ հասարակութեան համար: Մեր դպրոցները լի են որբերով, հացի անգամ կարօտ ընտանիքների աղջկաներով:

Արդեօք ինչ է սպասում դպրոցից մեր իգական սեռի մատաղ սերունդը և ինչ է տալիս դորան ներկայ դպրոցը: Երկու հարցերի պատասխանն էլ միևնույն է—կրթութիւն կամ ուսումն: Բայց այս կէտի վերա-

բերութեամբ մեզ թվում է թէ մեծ տարբերութիւն կայ սպասածի և տուածի մէջ: Դպրոցը մեզանում տալիս է լոկ սկզբնական կրթութիւն՝ ամենատարրական տեղեկութիւններ՝ լեզուից կամ, լու է տեսլ, գրաւորութիւնից, կրօնից, թուաբանութիւնից և քանի մի տեղ՝ պատմութիւնից և աշխարհագրութիւնից: Ձեռագործը և խմբովին երգը նմանապէս անհրաժեշտ մասն են աղջկանց ալժմեան կրթութեան: Այնուհետև 13—16 տարեկան օրիորդը, իբրև աւարտած իւր ուսումը, վերադառնում է տուն: Ընտանիքը կրթութեամբ աղջիկ ունէլ, բայց այդ օրիորդը խորթ դերք է բռնում գերդաստանի մէջ: 1—6 տարի ծառայեցին նորան մայրը և քույրերը, նոցա վերայ էր բոլոր ընտանեկան հոգսը, մինչև որ ուսանում էր: Քնքուշութեամբ խնամք տարած աղջիկը թէև ապրել է նոյն գերդաստանի մէջ, բայց միշտ անջատուած է եղել ընտանիքի սովորական պարագայութիւնից. գիւղում՝ նա չէ մաքրել զոմը, չէ կթել կովն ու գոմէշը, չէ կրել աղբիւրից ջուր, չէ ժողովել աթարը, չէ վառել թոնիր... քաղաքում՝ չէ շուտեցել լուսաքր, չէ եփել կերակուրը, չէ պարապել կարկատանքով...: Այսօր կրթութիւնից վերադարձած օրիորդը որքան և ցանկար համահաւասար աշխատել տան մէջ անկիրթ մնացած աղջկանց հետ—շատ պիտի դժուարանալ, ուր մնալ թէ շատ անգամ էլ անկարող պիտի գտնուի:

Բայց գերդաստանը այդ չէր սպասում դպրոցից: Նա կարծում էր որ իւր գահաբերութեանց զին՝ աղջկալ ստացած կրթութիւնը—պիտի սպաւորագնէ սորա սպազան: Ոչ ոք կարող է հերքել ուսման և կրթութեան օգուտը: Բայց պէտք է որ այդ ուսումը իրաւ օգուտէտ լինի, արդիւնաբեր լինի գործնական կեանքի մէջ: Ուսումը պէտք է աւելացնէ կեանքի լուծը քաջող անդամների թիւը և սլ թէ պակասեցնէ գործող ձեռքերի քանակութիւնը: Ուսումը պիտի դիւրացնէ աշխատութիւնը, կեանքը և ոչ թէ ծանրացնէ ընտանիքի ու հասարակութեան հոգսերը՝ ունարգիւն, չգործող, հացակեր անդամների թիւը շատացնելով: Հարկաւոր է ուրեմն, որ

գալրոցական ուսումը ամբողջութեամբ պիտանի լինի գործնական կենաց համար և ոչ ոքից չը համարուի լոկ ժամավաճառութիւն:

Ահա այսպիսի մի ուղղութիւն չունին այժմեան մեր գալրոցները: Այս պակասութիւնը խոստովանեցան մեր ուսուցիչները անցեալ Ուսուցչական ժողովում, այս պակասութեան վերայ գանգատում են ծնողները, հասարակութիւնը, լրագրութիւնը: Կմնայ խորհել թէ ի՞նչ ձև պէտք է տալ գալրոցին, որպիսի ծրագիր մտցնել մեր ուսումնարանների մէջ, որ այնտեղի ուսումնաւարտ աշակերտուհիք իրաւ պիտանի և պատրաստ լինին գործնական կեանքի համար:

Իսկուպէս այս խնդիրը նոր չէ: Բազմաթիւ մանկավարժներ և փիլիսոփաներ, ամբողջ տէրութիւններ ու նախարարութիւններ անընդհատ աշխատել են Ներսիսյան ու այդ խնդրի ցանկալի լուծման համար և այսօր իսկ շարունակում են զբաղուիլ դրանով: Սակայն ամէն ոգգ, ամէն տէրութիւն, վերջապէս ամէն մի երկիր ձգտում է յարմարեցնել գալրոցական ուսումը իւր պահանջներին և այդ պատճառաւ բնական է, որ ամէն ոգգի և երկրի գալրոց ունէ իւր գոյնը և աշխատում է լրացնել իւր պահանջները: Այդպիսի նպատակ պէտք է ունենայ և մեր գալրոցը:

Գտնք հիմայ այն խնդրին, թէ ի՞նչ բանի կարօտութիւն կայ մեր ժողովրդի կեանքի մէջ: Յայտնի է, որ ազգիս մեծամասնութիւն կազմողները գիւղացիք են, որոնց զբաղմունքն է գիւղատնտեսութիւն: Սոցա դասակարգին պատկանում է և մանր քաղաքների բնակչաց մի մասը, որ իւր ապրուստը հալթալթում է դարձեալ նայն ճանապարհով: Յայտնի է նմանապէս, որ մեր շինականաց կեանքը վերին աստիճանի դառն է. երկիրը գեղեցիկ, կենաց պայմանները բարենպաստ, ջանքը և մշակութիւնը շատ, իսկ ապրուստը վատ, աշխատութիւնը քիչ օգտաւէտ, ամէն քայլում սղքատութիւն: Եթէ այդ խեղճութեան պատճառը տգիտութիւնն է ընդհանրապէս, կնոջ, տանտիկնոջ տգիտութիւնը պատճառի առաջին և գլխաւոր արմատն է: Նահապետական ձևերը և սովորութիւնները, որոնց մինչև հիմայ էլ հետևում են մեր գիւղատնտեսութեան մէջ, չեն կարող մաքառել ժամանակիս նորանոր գիւտերի հետ, և մինչև որ հայ շինականի տանտիկինը չը պատրաստուի իւր տնտեսութեան մէջ բարենորոգութիւն մտցնելու—հայ գիւղացին միշտ պէտք է շարաւար աշխատէ և փոխարէնը սակաւ ստանայ: Առնենք, օրինակ, տաւարապահութիւնը, որ այնքան վայր է ընկած մեր մէջ և այնքան բարձր գիրք ունի կրթութեամբ ազգերի մէջ: Հայ տանտիկնոջ պատրաստած իւղը ծախվում է փութը 8—10 բուբլիով, երկրիս գերմանացոց շինածը—24—32 բուբլի. առաջինի պանիրը արժէ փութը 3—4 բ. երկրորդինը՝ 16—24 բուբլի և այլն: Նշանաւոր է և այն, որ երկրիս մէջ հաստատուած

գերմանացիք առնում են կաթը հայերից և թուրքերից և գորանից պատրաստում իրանց իւղը կամ պանիրը: Շնորհիւ հայ տանտիկնոջ տգիտութեանն է, որ ապարդիւն է անցնում մեր հաւեղէն պահելը, որ ի զուր են ոչնչանում մեր ալգիների պտուղները, բանջարեղէնը և այլն: Հայ կինն է վերջապէս մեղաւոր, որ օրէցօր ընկնում է մեր շերամապահութիւնը—այս ամենաօգտաւէտ պարասմունքը:

Լաւ տանտիկին, հասկացող, հաշուատես, մաքրասէր և մշակ տանտիկին պատրաստելը, ըստ մեզ, միայնակ նպատակը պէտք է լինի մեր գիւղական գալրոցների համար: Լաւ տանտիկնութեան համբաւը միշտ հրապուրիչ է եղել հայ մարդու համար: Ընտանեկան բարեկարգութիւն սիրող հայ երիտասարդները գիւղէ գիւղ, քաղաքէ քաղաք պտուած են բարեհամբաւ տնտես հարսնացուներին: Տնտեսութեան մէջ ունեցած հմտութիւնը հարուստ օժիտ է համարուել մեր օրիորդների համար: Հայ մարդը այն աստիճան սիրած է գոված տանտիկնոջ, որ քանի մի անհատներ յափշտակուելով՝ ամուսնացել են գերմանուհեաց հետ, կարծելով թէ ամէն մի գերմանուհի պիտի տէր լինի այդ ոգգի տնտեսութեան մէջ վայելած հոգսիկին: Սակայն գերմանացի ազգերը, չը նայելով իրանց ունեցած գիտութեանը, օրէցօր աւելի ևս աշխատում են յառաջ տանել տնտեսագիտութիւնը գալրոցի ձեռքով:

Սօտ հինգ տարի առաջ Վիւրտեմբերգի թագաւորութեան մէջ բացուեցան երեք չորս գիւղատնտեսական նոր տեսակ գալրոցներ գիւղացի չափահաս աղջկանց համար: Այդ գալրոցների նպատակն է՝ գիւղացւոց և քաղաքի արհեստաւարաց չափահաս աղջիկներին սովորեցնել ոչ միայն կարգալ ու գրել, այլ և կառավարել տունը իւր պարզ տնտեսականութեամբ, սովորեցնել՝ մաքրութիւն, կարգապահութիւն, զարգացնել նոցա միտքը և հաստատամտութեան վարժեցնել. վերջապէս սովորեցնել առողջ և տկար մարդուն տէրութիւն անելը: Այս նպատակներին հասնելու համար օրիորդները սովորում են՝

ա. Տան տնտեսութիւն՝ կերակուր եփել, հաց թխել, լուացք անել, ուղորկել (ուլթոյել), մաքրել շորեղէնի վրաջից աղտերը և բծերը և այլն. շինական տնտեսութիւն՝ տաւար պահել, կաթ կլթել, իւղ և պանիր շինել, այգեգործութիւն իւր ամէն ճիւղերով, հաւեղէն պահել և այլն և այլն:

բ. Ձեռագործ, այն է՝ մանեկ, գործել, կարել և կարկոտանել շորեղէնը և գուլպաները, կարել սպիտակեղէն թէ ձեռքով և թէ մեքենայով: Օրիորդի գալրոցում պատրաստած ձեռագործը լինում է նորու օժիտը:

գ. Բացի ընթերցանութիւնը՝ թուաբանութիւն, վայելչագրութիւն, սղղագրութիւն, շարագրութիւն պարզ և գործի վերաբերեալ նամակների, և տնտեսական հաշուապահութիւն:

Կերակուր պատրաստելը, կաթնեղէնի և հաւեղէնի

տնտեսութիւնը, լուացքը, սենեակների, ախոռի և այգւոյ մաքրելը՝ բոլորը կատարում են օրիորդները որոշ ժամանակներում, հերթով, վարժուհւոյ հսկողութեան տակ: Միմիայն քանի մի կոպիտ գործեր թողնում են կատարելու միայնակ տղամարդ-ծառային:

Գլորացական կանոնագրութեան մէջ մեծ ուշադրութիւն է դարձրած օրիորդների կրօնական և հասարակական զարգացման վերայ՝ դասով, ընթերցանութեամբ, ընկերական յարաբերութեամբ և այլն: Գլորացական թէ սարք ու կարգը, թէ կերակուրը, թէ հանգերձեղէնը—բոլորը ներկայացնում են մի բարեկարգ, մաքուր, բայց շատ պարզ շինական տուն ու տեղ:

Գլորացը գիշերօթիկ է և այս բանը իւր օգուտն ունէ: Բացի ընկերական կեանքին վարժուելուն, օրիորդները այս տեղ սովորում են մրցել միմեանց հետ աշխատասիրութեամբ և կատարելագործութեամբ և այդ մաքառումը շարունակում են նոքա լետոյ կենաց մէջ:

Մենք չենք քննում այստեղ գլորացների կանոնագրութեան մանրամասնութիւնները. կասենք միայն, որ այս հինգ տարուայ մէջ դոցա արած յառաջադիմութիւնը և գործնական օգուտը այնքան մեծ էր, որ ոչ միայն Վիւրտեմբերգի մէջ բազմացան այդ գլորացները, այլ և ներկայումս Աւստրիան և Զուիցերիան առանձին մրցումով օրինակում են նայն կրթական ուղղութիւնը իրանց երկիրների մէջ: Միթէ քանի մի հարկաւոր փոփոխութիւններով այս բոլորը չէ կարելի իրագործել մեր մէջ:

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Անցեալները «Մշակ» լրագրում մի լուր էր տպուած, իբր թէ հայ բարերարուհի տիկնանց մէջ, որք պաշտպանում էին Տիկ. Ս. Բաբայեանի (°) մանկ. պարտէզը երկպառակողութիւն է ծագել. և այլն:

Այս լուրի մէջ երկու զանազան բաներ շփոթուած են. ուստի պարտք ենք համարում պարզել հանգամանքը:

Նախ և առաջ՝ Տիկ. Բաբայեանի մանկ. պարտէզը բարերարուհիների օգնութեամբ չէ, այլ՝ տիկնոջ սեփական աշխատութեամբ է պաշտպանվում: Արդարեւ մի խումբ բարեգործ հայ օրիորդաց և տիկնանց, ի շարս որոց և տիկ. Բաբայեանը, պաշտպանում են մեր հոգևոր իշխանութեան աջակցութեամբ մի այլ ծաղկոց չքաւոր սաների համար, այդ՝ Զրկիւնենց եկեղ. նախակրթարանի ծաղկոցն է և ոչ տիկ. Բաբայեանինը. այդ ծաղկոցի բարերարուհի տիկնանց փոքր խմբի մէջ սկսած 1880 թուականից մինչ ցայս վայր դեռ երկպառակողութիւն չէ եղած և յոյս կայ թէ՛ չէ լինելու: Եթէ կայ մի տարաձայնութիւն, այդ լիշեալ կանանց

փոքր խումբի և Թիֆլ. հայ կանանց բարեգործական ընկերութեան նորընտիր վարչութեան մէջ է: Այդ տարաձայնութիւնը, ըստ մեզ, զուցէ և փնտարեր չըլինի:

Ահա գործն ինչ բանում է կայանում:

Երբ Թիֆլիսի հայ տիկնայք իրանց բարեգործական ընկերութեան ծրագիրը կազմեցին և ներկայացրին կառավարութեան, յայտնի է որ վերջնայ կողմից ծրագրի հաստատութիւնը շատ ուշացաւ: Այն յանձնաժողովի մի քանի անդամները, որ կանանց ընդհանուր ժողովից ընտրուած էին ծրագիրը մշակել և հաստատել տալու համար՝ չուզեցան մինչև ծրագրի հաստատութիւնը անգործութեան մէջ մնալ, այլ՝ սկսեցին նախապատրաստական ձեռնարկութիւններ սրայէս դի կանանց բարեգործական ընկերութիւնը հաստատուելիս՝ արդէն պատրաստի ունենալ մի բարեգործական հիմնարկութիւն, որ հիմք դառնայ ապագայ գործունէութեան: Այդ նախապատրաստական ձեռնարկութիւնն էր՝ Ֆրեօր. ծաղկոցաց բարիքը փոքր առ փոքր տարածել չքաւոր մանուկների վերայ և, պատրաստելով ըստ չափու կարողութեան ցանկացող հայ վարժուհիներից մանկապարտիզական հիմք և հոգևոր բարձր իշխանութեան առանձին բարեհաճութեամբ բանալ ծխական գլորացների մօտ, ուր յարմարութիւն լինի, նախապատրաստական ծաղկոցներ: Այս գործի շուրջը խմբուեցան մի շարք պատուէլի տիկնանց և վարժուհի օրիորդաց. գործը սկսեց փոքր առ փոքր յառաջ քայլել և այնքան յառաջ գնաց, որ երբ մի տարի և կէս լետոյ հաստատուեցաւ կառավարութիւնից Թիֆլ. հայ կանանց բարեգործական ընկերութեան ծրագիրը, այդ իսկ միջոցին և վերջիշեալ փոքր խումբը կարողացաւ հոգևոր իշխանութեանը օժանդակել բոց անելու Զրկիւնենց եկեղ. ծխական գլորացի սկզբնական մասը—մանկանց պարտէզը, ապահովելով իրանց կողմից այդ նոր հաստատութիւնը 800 ըուբլի սկզբնական գումարով ¹⁾ և տարեկան նուիրատուաց մի շարքով: Այս գործը որոշ ծրագրով անաւրանալի արդիւնք էր լիշեալ կանանց փոքր խմբի գործունէութեան, որին համակրութեամբ վերաբերեց տեղույս հայ հասարակութիւնը և կարելի էր սպասել, որ աւելի ևս համակրութեամբ վերաբերի նոյն գործին Թիֆլ. հայ կանանց բարեգործական ընկերութեան նոր ընտրուած վարչութիւնը: Յիշեալ ծաղկոցի բացման հանգիսին տիկ. Սօֆ. Բաբայեանը իրանց փոքր խմբի կողմից հրապարակաւ յայտնեց ցանկութիւն և յոյս, որ Թ. Հ. կ. բ. ընկերութեան նոր վարչութիւնը Զրկիւնենց եկեղեցու նախակրթարանը առնի իւր հովանաւորութեան տակ, այդ ծաղկոցին կից բանայ տարեց՝ տարի ծխական գլորացի դասատներ, օրինակելի սկզբունքներ մտցնելով այդ ուսումնարանի մէջ հոգևոր իշխանութեան թոյլտվութեամբ և լրացնէ այն գործը, որ իրանց փոքրիկ խմբի ոյժերից

¹⁾ Այս գումարը այժմ հասնում է 1070 ըուբլու, բացի մի տարուայ ծախսը նոր բացուած ծաղկոցի վերայ:

բարձր կարելի էր համարել, և որը կարօտ էր կանոնային առաւել մեծ ընկերութեան օժանդակութեան: Այս հրապարակական հրաւերը շատ բնական էր, քանի որ լիշեալ փոքր խմբի անդամները բոլորը անգամ են միևնոյն ժամանակ հալ. կ. բարեգործական ընկերութեան և քանի որ այդ փոքր խմբի մեծամասնութիւնը գլխաւոր աշխատողներն են եղած լիշեալ ընկերութեան հաստատութեան, և եթէ իրանք հրաժարուէին ընկերութեան վարչութեան անդամութիւնից, (ձայնից բաղմութիւն ուսանալից չեալ) այդ՝ այն բարի ցանկութիւնից էր, որ նոր անձնաւորութիւնք վարչութեան մէջ գտնուէր, աշխատանայ բաժանումն լինի և աւելի եռանդուն յառաջ գնան գործերը: Բայց վարչութեան նոր անձնաւորութիւնքը մինչ ց'այժմ գեւ. պաշտօնապէս ոչինչ պատասխանած չեն լիշեալ հրապարակական հրաւերին, այս կերպ յարարելութիւնները մնացած են անութիւն, առանց Զրկինենց եկ. ծաղկոցի գործին վնասելու:

Այս հանգամանքներից երևում է որ Թիֆլիզի գործող հալ կանոնային մի փոքր մասը աշխատում է ահա մի տարի և կէս Զրկինենց ծխական ուսումնարանի յառաջադիմութեան վերայ, որ կնշանակէ թէ՛ շարունակ գործում է: Միւս մասը՝ հաստատուած ընկերութեան վարչութիւնը պատրաստուած է, ինչպէս լսում ենք, ուրիշ տեսակ օրինաբան ուսումնարան բանալու: Ուրեմն գեւ. պատրաստուած է գործելու: Ի հարկէ, ցանկալի է որ երկու խումբն էլ միացած նախ և առաջ Զրկինենց նախակրթարանը յառաջ տանէին, ինչպէս առաջարկուած է: Բայց եթէ այժմ չըմբանան էլ, երկու խումբն էլ գործեն. մէկ խումբը՝ փոքր ոլթերով. միւս խումբը՝ վարչութիւնը՝ մեծ ոլթերով. ապագային՝ գործի մէջ անշուշտ կըմիանան, քանի որ գործողները բոլորը միևնոյն ընդհանուր ընկերութեան անդամներն են:

ՆԱՄԱԿ ԱՅՈՒՔԱՎԱՔԻՑ

Հոկտեմբերի 29-ին. 1882 թ.

Ախալքալաքացի գաւառի՝ Պիւմբերտէ հայաբնակ գիւղի ծխատէր բարեկրօն Առաքել քահանայ Կուրղինեանի մօտ գտնուում է մի աղագին-կրօնական նշանաւոր հիւղութիւն: Դա մի նշխարատու է, որ բաղկանում է կրկնակի տիւրկներէ՝ արտաքին և ներքին: Արտաքինը՝ 2 վերջ. երկարութեամբ և 1½ վերջ. լայնութեամբ, արծաթեայ է՝ որն երեսներից մինն վերայ ամրացրած է մի ոսկեայ խաչելութիւն, իսկ միւսն վերայ գտնուում է հետեւեալ լեզատակաղիւրը. «Ես Հայոց թագաւոր Հեթում՝ բազում աշխատութեամբ ժողովցի նշխարքս Արքայ Մեծին Ակրայ Մեծնայ Հայրապետին, և Նիկողայոսի սքանչելադործին և Ստեփաննոսի Նախաւորի և Պանդէլեօնի բժշկին, զոր ատո կայ պաշտպանութիւն հողուցի և մարմնոց խնայ, թղին Եթիւնին մախի 13-ին Սուրբ Նշանո շինվեցաւ:» Այդ լեզատակաղիւրը՝ որ գլխատակերից է բաղկանում, դուրս է փորուած—արծաթեայ թիթեղի վերայ ճարտար և գեղեցիկ ձևերով: Ներքոյը.

տակը, որ գտնուում է առաջնոյն մէջ՝ ոսկեայ է. սորա մէջ մեղրամոմի վերայ ամփոփուած են՝ լեզատակաղի մէջ առաջնուած, որոց նշխարները: Սոյն տակը տեղանակու և մարգարտաւոր է չորս կողմից: Ահնեքը, թէև վարպետի չեն ցոյց տրուած, բայց տարակոյտ չկայ՝ որ աղին ևն: Այս հիւղութիւնը՝ մեր կարծիքով, շատ թանկագին է և արժանի մեր էջմիածնական աղագինի թանգարանի հիւղութեան մէջ պատուաւոր տեղ բռնելու: Աւտոի հրաւերում ենք էջմիածնական թանգարանի վարչութեան աշխատութիւնը սորա վերայ և միանգամայն յուսով ենք՝ որ բարեկ. Ա. Ք. Կուրղինեանը կըտրեհաճի, եթէ ոչ ձրիաբար՝ գէթ մի չափաւոր վարձատրութեամբ չանձնել զորան մեր թանգարանի անկուրուստ պաշտպանութեանը:

Յիշատակագրի մէջ յիշուած Հեթում թագաւորը՝ Ռուբինեան պաշտպաններից Հեթումը՝ Եւ. կլինի անշուշտ, որ թագաւորել է Փրկական 1289—1305 և Աղագին 739—755 և չաչանի կը իւր կրօնաւորական կեանքով: Ներքոյը տեղանակու տակը շատ նման է շքանշանի և որպէս երևում է նորա վերայ գտնուող օղակից, սահմանուած է պաւրանոցի շղթայով կախուելու:

Արեգանս Բաւանայ Դեմիւրճուլեան

Մենք լսում ենք, որ պ. Հ. Իփէգճեանի գասախօսութիւնը տեղի չի ունենալ:

Այսօր նույնքերի Նին քաղաքային վարչութեան գահընկոն լինելու են առաջին բաժնի 24 ձայնաւորների ընտրութիւնները: Ընտրողների թիւը հրատարակուած ցուցակի համաձայն ընդամենը 41 է, որոնցից երկուսը արդէն կնքել են իրանց երկրաւոր կեանքը, իսկ հինգը բացակայ են, ուրեմն ընտրողների թիւը եթէ բոլոր մնացեալները ներկայ լինին կամ հաւատարմութիւն տան՝ լինելու է 42.

Վրաստանի և Իմերէթի թեմական վերատեսուչը խնդրում է մեզ հրատարակել, որ իշխանուհի Եկատարինէ Բէհրութեանցը ուղարկել է Թղնէթի նորաբաց հայոց ուսումնարանին քսան ըսււրլի նուէր խոստանալով այսուհետեւ ամեն տարի նոյնքան գումար հատուցանել ուսումնարանի պիտուքները հոգալու համար:

Մի հայկական խումբ, ասում է Revue Politique շաբաթաթիւթերը, ճանապարհորդում է Տաճկաստանում չաջողութեամբ երկրալի կոմիտեական օպերաներ և օպերեաներ տաճկերէն լեզուով: Նորեքում Զմիւսնիայում այդ խումբը ներկայացրեց պ. Չոխաճեանի տակաւին չհրատարակուած մի կոմիտեական օպերա, որն բովանդակութեամբ և խօսքերը կրում են մի «արհեստ» արեւելեան գոյն, բայց որն երաժշտութեամբ պարտաւորում է իւր մէջ բաւականին շատ կտորներ, որոնք չի շեցնում են Փարիզի բեմերում: Քանի մի ժամանակ առաջ խումբը ներկայացրել է տաճկերէն թարգմանուած «Գեղեցիկ Հեղինէն»: Այդ օպերան մեծ հաւանութիւն էր գտել:

ՏԱՃԿԱԿԱՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆ

ՄԱՐԱՇԻ ՇՐՋԱԿԱՅԻՐ

«Արևելեան Մամուլին» Մարաշից Սեպտեմբերի 24-ին գրում են հետևեալը.

... Խմբագիր,

Կ'փափաքեմ այս անգամ Մարաշի և շրջակայ գիւղո-
րէից արդէ ցաւալի վիճակին վրայ տեղեկութիւն մը տալ
Արեւ. Մամուլ ընթերցողաց, թէ այս անժամօթ վայրերու մէջ
լինչ դերեր կ'իստարեն օտար տարրեր, թէ ինչպէս իբրեւ օձ
մը թունալիւ կ'գալարեն պէս ի հայութեան գիւղեր, թէ
ինչպէս զանազան միջոցներով կը հրապուրեն, որպէս զի
որտան թշուառութեանց և տրոց անտանելի բեռանց տակ
ճնշուող Հայերն, որք կ'ընեն այդ ազգակուլ ճիւղաց
խումբ իրենց բեռերէն ազատուելու սնտակ չոյսով: Եթէ
ընթերցողք մեզի հետ հաշտեցը մը ձգելու բարեհաճին
այս կողմերու ազգայնոց վիճակին վրայ, իրենց աչաց առջև
պիտի պարզուի խիստ տխուր և սրտաշարժ տեսարան մը, ան-
խնամ, անհովիւ, անդպրոց, անվարժապետ հասարակութիւն
մը, որք ամերիկեան միսիօնարաց և պապական կրօնաւորներու
կատաղի յորձանաց առջև լքուած, օր ըստ օրէ ի կորուստ
կ'ընեն. իսկ պապական կրօնաւորք և բողոքական միսիօ-
նարք, որոց միակ զէնքն է դրամ և պատրուակն հողերոց
փրկութիւն, փառաւոր և մեծածախ վարժարաններով, հոյա-
կապ եկեղեցիներով միշտ հետամուտ եղած են որսալու
Հայերն: Ըստ իս' կրօնափոխութիւնը ունի երկու գլխաւոր
շարժառիթներ. նախ՝ գիւղացւոց վրայ պաշտօնատարաց
ոմանց՝ Սգոստաւառ Սուլթանին կամաց հակառակ՝ ըրած
զեղծմունքն, երկրորդ՝ տրոց անհաւասար բաշխումն և տա-
րապայման ծանրութիւնն է: Ահա ապացոյց մը. Տէօնկէլէ՝
որ Մարաշի արեւմտեան կողմը 50 տունով հայաբնակ գիւղ
մէ, անցեալ տարի մեծ մասը լատինականութիւնն ընդու-
նեցին, և Ֆրանչիսկեանք իրենց կրօնը ընդունողաց՝ Կեփէլի
ամբողջ տուրքը հատուցին: Անցեալները Տէլիմէնտէլէյի
Հայ քահանային աղջիկը ծառկաց կողմէն առեւանդուեցաւ.
այն դէպքն Աւստրիայի մէջ արեւին հրատարակուած է: Պուռ-
տուզ գիւղի մէջ Նիկողոս անուն աղագային մը, չնչին պատ-
ճառաւ մը, իր յարգանքներն մէջ քանի մ'անխիղճ ոտիկան-
ներ խեղդամահ ըրին: Նիւրբերտի Միտիւրը՝ հոն տեղի Հայ
քահանաներէն զմին գանակոծած և ծանր կերպով վերաւո-
րած էր. ասոնք կարճ ժամանակամիջոցի մը մէջ կատարուած
կողովութիւններ են: Ահա այսպիսի տառապանաց ձեռքէ
ազատելու և իր իրաւունքը պաշտպանելու համար օտարաց
թակարդին մէջ շուտով կ'ընայ, և ինչ կրնայ ընել գիւ-
ղացի թշուառ Հայն, զի չունի տարիներով դիզուած տրոց
ահապէն գումարը հատուցանելու չափ հարստութիւն, չունի
տեղական իշխանութեան ժողովոց մէջ իր իրաւունքը պաշտ-
պանելու կարող գործունեաց անդամներ: Նոյն իսկ Մարաշ,
որ 40 կտոր Հայ գիւղերու կեդրոն կ'սեպուի, բարեխնամ Ա-
ռաքնորդ մը չունենալէ զատ՝ կառավարութեան ժողովոց
մէջ արժանաւոր և ժամանակիս քաղաքականութիւնը հաս-
կցող ազգասէր անդամներ ալ չունի: Նրեք աշխարհական և
մէկ կրօնական անդամներ ունիմք Տէրութեան դուռը. ա-
սոնցմէ առաջինը Մեծ. Տէօնկէլէ Յփէնտին, 25 տարեկն
վեր պարտասեալ՝ ձերութիւնը և իր երկու սիրասուն որդե-

կաց ծաղիկ հատակի մէջ գերեզման իջնալը գինքն վշտա-
ցուցած են. միւս կրօնական Վարժապետեան Տ. Յովհաննէս
էփէնտին ալ շարաթը մի անգամ եթէ Խալիլ ժողովոյն մէջ
կըրնայ գտնուիլ, հասկցիր որ կամ իր Ս. Սարգիս եկեղեցւոյն
ժողովուրդներէն միոյն և կամ իր այժեքը արածող Թուրքու-
ղցի մը գործը տեսնելու գացած է: Ընթերցողը կրնայ մա-
կարերէլ թէ գիւղաբնակ յժքաղդ Հայն ո՞ր գիւղէ, և իր
լքեալ դասը պաշտպանելու համար որո՞ւ օժանդակութեան
փտահէ, հարկաւ ուր որ գտնէ ապահովութիւն և պաշտ-
պանութիւն հոն դիմելու պարտաւոր է ի վնաս ազդու-
թեան և կրօնի:

Հոս կ'ընշանակեմք Մարաշի վերջիշեալ 40 գիւղերէն
Կեպէլէն և Կէօվիւնի և ասոնց շրջակայ գիւղերէց մի քա-
նիկն վրայ համառօտ տեղեկութիւններ, միւս մնացածներու
համար ևս պատեհ առթիւ մը մանրամասնօրէն տեղեկու-
գրելու առաջադրութեամբ:

Պէօյլէք Կէօվիւն, 22 տուն Հայ, ունի 1 եկեղեցի,
չունի ոչ դպրոց և ոչ ալ քահանայ:

Տաշ Օլուզ, 80 տուն Հայ, ունի 1 եկեղեցի և 1 քա-
հանայ, դպրոց չունի:

Քիւրէճճի Ուշաղը, 60 տուն, ունի 1 եկեղեցի, 2 քահա-
նայ և 1 դպրոց:

Կէօլ Բուհար, 20 տուն, ունի 1 եկեղեցի և 1 քահա-
նայ, դպրոց չունի:

Տէլիմէնտէլէյ, 40 տուն. ասոնցմէ 20 տունը լատինա-
ցեալ. Հայերն ոչ դպրոց ունին և ոչ ալ քահանայ բաց ի
1 եկեղեցիէն:

Կեպէլ, 200 տուն, ունին 1 եկեղեցի և 5 քահ. դպրոց չիւր:

Պուռտուզ, 60 տուն, ունին 1 եկեղեցի և 1 քահանայ,
դպրոց չիւր. ասոնցմէ 30 տուն լատինացեալ:

Շիվիլի, 60 տուն, ունին 1 եկեղեցի և 2 քահ. դպ-
րոց չիւր:

Թուրքուզ, 400 տուն զուտ Հայ բնակիչ, ունին 1 եկե-
ղեցի և 4 քահանայ, դպրոց չիւր. ունին մի վանք և վա-
նահայր մը, բայց ցաւ ի սերտ կ'յայտնեմք թէ, Գեր. Վա-
նահայր կողմէն բնաւ ջանք մը տակաւին եղած չէ գիւղացի
մանկուոյն կրթութեան համար: Այս անտարբեր և հեշտա-
սէր... եպիսկոպոսը իր անբարոյականութեամբը ոչ միայն
յիշեալ գիւղին քահանաներն ու երեւելիները մոլորեցուցած
է, այլ և ամբողջ գիւղացւոց վարքը ապականած: Այս չնաշ-
խարհիկ Վանահայրն ոչ Կիլիկիոյ Վեհ. Կաթողիկոսէն կ'ազ-
նածի, և ոչ ալ Կ. Պօլսոյ Ամեն. Սրբազան Պատրիարքէն կը
վախնայ, բայց կ'զորմանամք որ իր վանքին տնտեսութիւնը
ստանձնող անպատիւ կնկան մը չափէն աւելի չարդ ու պա-
տիւ կ'ընծայէ, պատճառը...:

Խմբագիր Տէր, ասոնք հանրաձայնօթ կողովութիւններ
են, և հաւատալ չուզողները կրնան տեղուոյ Քաղաքական
Ժողովոյ դիմել և անկից ստոյգ տեղեկութիւններ ստանալ
այս՝ անուամբ քրիստոնեայ և դործով հակաքրիստոնեայ
անպիտան եպիսկոպոսին վրայ:

Ներկայս Զեր ազգօգուտ հանգիսին մէջ հիւրընկալելու
և պէտք եղած խորհրդածութիւնները ընելու բարեհաճել-
նիւր խնդրելով

Մնամք բարօրութեան Ազգիս ի սրտէ ցանկացող

ԳԵՂԱՄ

ՆԱՄԱԿ Կ. ՊՕԼՍԻՑ

Մեզ գրում են Կ. Պոլսից.

«...Նւ ատենով ալ, երբ տակաւին չէինք գիտցած և հասկըցած Ռուսահայոց ալդ աստիճան զբաղելու պատճառ և տրամադրութիւն թատերական գործովք, կը զարմանալինք և թերևս կ'ապշինք իսկ, որ ձեր ազգային թերթեր առաջին կարգի կարևոր խնդիրներէն մին ըլլած էին Տփլիսին հայ թատրոնը՝ ընծայելով անոր իրենց էջեր և առիթ ու ասպարէզ ալ նոյն նիւթին վրայ ալ և վիճաբանութեանց իրենց պարագայիւք, որպէս երբեմն՝ տասն և հինգ կամ քսան տարի յառաջ մենք ևս ի Կ. Պոլիս ճիգ կ'ընէինք ազգային ցոյցեր ընել թատերական խաղերուն մէջ, որոց հետևողք եղաք դուք ևս Արշակներով և Շուշանիկներով զարգարելով ձեր թատերաբեմն: Սակայն, երբ ի մօտոյ գիտցանք ձեր ընկերային կենաց ընթացք և ուղղութիւն, որ տիրապետ ազգին ներգործութեամբ յառաջդիմութիւն ըրած է մտային և ընկերային նկատմամբ, հարկաւ ալ չէինք կրնար նոյն գաղափար ունենալ և զարմանալ, վասն զի թատրոն, զոր մեք ազգային եռանդ արթնացնելուն համար սկսաք ի Պոլիս և ըստ մեր կարողութեան կուզէինք ապահով ազգային հաստատութիւն մ'ընել, եթէ արտաքին և ներքին թշնամանք և անբարոյական սերմունքներս չմոծանէին չարամիտք և զեղխք, դուք ալ գէթ նոյն շաւիղ ունեցաք ի սկզբան գործուն, որուն ըսածնիս պէս ներգործեաց տիրապետ ազգին մէջ եղած ուղղութիւնդ և զբաղմանիկ թատերախաղերուն առաւելութիւն ըրիք՝ մէկգի թողլով ազգային անմիտ հառաջք, զորս հարկւր տարիներէ ի վեր կը լսեմք յամենայնի և յամենեցունց: Իսկ մեք, որ չկրցինք յաղթել մեր երկրին մէջ ծաւալեալ թրքաբարոյ ազգեցութեանց, ստիպուեցանք ետ կենալ գործէն և հրապարակ խայտառակ խաղերուն և թեթևաբարոյ օրէնքներուն թողինք՝ ի միջիթարութիւն ճարպիկ և գործուն խմբապետաց, որք ամեն տեսակ պաշտօնի ձեռնհաս են եղած հայ էֆէնտիներէն և բէյերէն սկսեալ մինչ առ մոլի և շուրջ տաճիկներ: Սա վերջիններ միշտ յաճախած են և կը յաճախին տակաւին իրենցմէ ալ վատ թուրք ամբոխ և խաթամուժ ունելով իրենց քով թատրոնին (?) յարկին մէջ իբր հանդիսաւոր ժողովուրդ: Չեմ տարակուսեր, թէ ըսածէս կըցաք հասկընալ, որ ներկայացումներ մեծաւ մասամբ թուրք լեզուաւ կ'ըլլան թէ աստ և թէ ի գաւառս ի ձեռն մեր ազգային ղերասանուհեաց և ղերասանաց՝ թրքացեալք արդէն իրենց սովորութեամբք և վարուք:

Բայց սակայն աղւորիկ բացառութիւններ ալ պիտի ըլլան անշուշտ և ունիմք մեք զայս ամենաքիչ թիւով կամ իսկ մէկ երկու մարդ, որք հայ թատրոնի գա-

ղափարին իրենց անձնուէր ըլլալը, կարծեմք, անով կը ցոյց տան, որ հայերէնէ զատ՝ օտար լեզուաւ խաղերուն մէջ մասնակից երբեք եղած չեն, ըսել կուզեմ թուրքի-թատրոնին մէջ: Այն դէպք, այսինքն՝ միայն ազգային թատրոն հայոց՝ հազիւ տարին երկու երեք անգամ իրաւունք կը տրուի հայոց թէ տաճիկ վարչութեան և թէ հայ ժողովրդի քսակի կողմանէ կանոնաւորապէս ներկայացումներ ընել կանոնաւոր զբաղմանիկ թատերախաղով... Այս տողեր գրելուս պատճառ և շարժառիթ տեղոյս քանի մը հայ թերթերուն այս օրեր յօդուածներ հրատարակելնին եղաւ թատրոնին նկատմամբ, որոց մէջ ալ և ալ յիշատակութիւնք կ'ըլլան մեր և ձեր հայրենակիցներու և մանաւանդ մեր ղերասանուհեաց, որք հիւրասիրեցան ձեզմէ երկու, երեք տարիք և անանկ յաւակնութեամբ վերադարձ ըրին ի Պոլիս, որ պահ մը կարծեցինք, թէ ռուսահայք չափէն աւելի պատուէն զատ՝ իրենց վկայականներ ևս շնորհած են մեր գիտցածէն ալ աւելի անոնց կարևորութիւն տալու: Մասին մէջ Խզմիրի թըղթակցութիւններէ զատ՝ յորս նամակագիրք յօդուս և ի նպաստ կը խօսին այն թափառիկ խումբին վրայ և անոր ձեռնարկողներուն, որ Շահ-գատէ պաշին և յալ ալալի տեղեաց ինքմիր կը փոխադրուի մինչ ցնոր կարգադրութիւն կամ թափառիկ գաղթականութիւն, մտմուլ ծաղրական թերթն ալ միւս կողմէ կը խօսի թէ Մեղու և Մշակ թերթեր մասնաւոր փորի ցաւեր ունին եղեր զանազան պատճառներով թատրոնական խնդրոյն նկատմամբ: Սա հետաքրքիր կէտ կը թողում ձեր լրագրապետաց քննութեան և վիճաբանութեան. ի վերջոյ նկատմունքս առաւելապէս կը վերաբերին այն պարագային որ մեր ղերասանք և առաւել ևս ղերասանուհիք Տփլիս եղած և ձեր ընկերութեանց մէջ գտուելով կըցեր են իրանց արհեստին մէջ քիչ մը աւելի շնորհք ցոյց տալ և կանոնաւոր խաղեր ներկայացուելով պահ մը հեռանալ կամ մոռնալ այն ձեակերպեր, զորս ուսած էին իրենք հոս տեղս և ենթակալ ըլլալ մասամբ իւրեք ուղղութեան և ընթացից, զորս վերև չիջցի և որովք ձեր ազգային թատրոնին որ ալ ըլլայ, որպէս կըսէիք մեծերուն համար՝ կուզեմ ըսել չափահասներուն համար, զպրոց պիտի ըլլայ եղեր, եթէ միայն երբեք թատրոն կրնայ զպրոց ըլլալ...

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

Ե Գ Ի Պ Տ Ո Ս

Times ի Կայիրէի թղթակիցը հեռագրով հաղորդում է քանի մի թղթերի պարունակութիւնը, որոնք պարզապէս ցոյց են տալիս որ Սուլթանը Եգիպտոսի ազգային կուսակցութեան յաջողութիւնն էր ցանկանում

և Արաբի փառալի անձնաւորութիւնից օգուտ էր կամենում քաղել որպէս զի ոչնչացնէ եւրոպական ազդեցութիւնը եգիպտոսում: Այս պատճառով Լօրդ Դիւֆերինի եգիպտոս ճանապարհորդելը մեծ ազմուկ սլատառեց Կ. Պօլսում: Daily-News լրագրի թղթակցի խօսքերով, Կ. Պօլսում մոլեռանդ կուսակցութիւնը նորից յաղթող է սկսում հանդիսանալ Սալիդ փառալի տուած խորհրդների նկատմամբ և Սուլթանը մտադիր է առանձին յանձնարարութեամբ Մուխթար-փառալին Կալիբէ ուղարկել: Daily News լրագիրը հաղորդում է, որ Կալիբէի ազգաբնակութիւնը Լօրդ-Դիւֆերինի ժամանելը մի նախաբան է համարում որով պէտք է վերջ դնէ եւրոպական կօնտրոլին: Թերթը աւելացնում է որ Լօրդ Դիւֆերինը եգիպտոս գնաց որպէս զի պատրաստէ տէրութեան համար մի գեկուցում իրերի դրութեան մասին և վերանորոգութիւնների մի ծրագիր կազմէ: Փրանսիայի հետ միասին գործելու անհրաժեշտութիւնը արգելք չի լինի Անգլիայի համար:

Պ Ա Ր Ս Կ Ա Ս Տ Ա Ն

Իսպառնում հրատարակուող «Ֆէրհան» լրագրի խօսքերով պարսից շահի ճանապարհորդութիւնները պարզիւն չեղան իւր պետութեան համար, որ արագ (!) քայլեր է անում քաղաքակրթութեան ասպարիզի վերայ: Կշիռների և չափերի միութիւն նորերումս մրտցրած է ամբողջ երկրի մէջ: Բացուել է մի ընդարձակ դպրոց, տէրութեան օգնութեամբ: Միջին ուսումը մատակարարում են այնտեղ թէ բնիկները և թէ եւրոպացիք, բայց բոլորեքեան իրանց վկայագիրը ստացած են եւրոպական համալսարաններից:

«Ֆէրհանի» հալեացքը վերջին տարիները Պարսկաստանում կատարած յառաջադիմութեան մասին, ասում է Revue Politique լրագիրը, մասամբ հաստատվում է նորերումս լոյս տեսած «Վեց ամիս Պարսկաստանում» գրուածքով, որ պատկանում է պ. Էդվար Շտէկին: Սակայն պ. Շտէկի առաջ բերած քանի մի փաստերից երևում է որ տակաւին շատ բան կայ անելու: Նա համոզուել է որ շատ տեղերում Անգլիայի նոյն իսկ անունը յայտնի չէ: Ընդհակառակը, շատ լաւ յայտնի է Ռուսաստանը, որ պարսից ժողովրդի կարծիքով այն արապետող պետութիւնն է, որին Եւրոպան Ձինաստանի հետ միասին—հարկ է վճարում: Սովորաբար ճանապարհորդին հարցնում են. «Ի՞նչ եւրոպացի էք թէ ո՞ւր»: Պ. Շտէկի աշխատութիւնը պարունակում է իւր մէջ բազմաթիւ աշխարհագրական, տնտեսական և առևտրական տեղեկութիւններ:

Փ Է Լ Ի Է Տ Օ Ն

ՀԻՆ ԲԱՅԱԶԼԹԻ ՆԱԽԻՆ ՓԱՇԱՅՈՒԹԻՒՆԸ

Այս տարի (1882) Յունիսի սկզբում Բագրևանդայ Սուրբ Յովհաննէս (Իւչ—Քիլիսայ) վանքի վանահայր և նոյն վանքի առաջնորդ Յովհաննէս վարդապետը Ս. Էջմիածին գալով իւր այտեղ ունեցած մի գործի համար, պատուէր տուցաւ Նորին Վեհափառութիւնից որ վերադառնալիս ցուցակագրէ իւր վեհակից 1877-ին Ռուսաստան անցնող և այնտեղ իրանց բնակութիւնը հաստատող դաղթականները յանձնէ յանուանէ: Արձակուրդի ժամանակ լինելով, ես ևս Յովհաննէս վարդապետի հետ հալընիք վերադարձայ, և լսելով Վեհափառի այս հրամանը ուրախութեամբ յանձն առայ կատարելու: Յունիսի 25-ին Յովհաննէս վարդապետի մի շքաբերականով, որ ուղղուած էր ժողովրդեան բոլոր դատակարարին և որի մէջ յայտնում էր Վեհափառի հրամանը և խնդրում էր տեղական տնտեսական անհանգիստները գործակցութիւնը ինձ համար, առաւել յաջողութեամբ կատարելու այս պաշտօնը, ես ճանապարհ ընկայ Իւչ—Քիլիսայից դէպի Նախիւջ և Ալաշկերտ, հետո վեր առնելով և մի քահանայ: Իս քաջ ճանաչում էի Հայ հասարակ ժողովրդի բնասորութիւնը այս դէպքում որ նա կասկածում է ամէն մի գրեթէ շարժող անձից և աշխատում է ամենայն կերպով թաղցնել իւր ինչ լինելը նորանից, և հաղորդում է սուտ սխալ տեղեկութիւններ, մանաւանդ երբ հարցնում ես գիւղում եղած տների և անձերի թիւը, թէ և իրաւունք ևս ունին մասամբ այսպէս վարուելու. որովհետեւ խեղճերը միայն այն ժամանակ են տեսնում իրանց թուով հետաքրքրուող մարդիկ, երբ գրելուց յետոյ իսկոյն փող են պահանջում, ինչպէս ասացի լաւ իմանալով այս բանը, ես աշխատեցի որքան կարելի է օգուտ քաղել այս դէպքից, որի չար հետեւանք չունենալու վերայ ժողովուրդը առաւել վստահ կարող էր լինել քան մի որ և է ճանապարհորդի կամ ուրիշ գորդի վերայ, թէ և ամէն մի գիւղում ես դարձեալ ստիպուած էի այս մասին ինձ ուղղուած բազմաթիւ հարցումներին պատասխանել, ուստի ես չբաւականացայ միայն դաղթականներին ցուցակագրելովը, և դորա հետ միացրի 77-ին այն տեղ եղած տների և այժմեան տների թիւը: Ես հարկաւոր համարեցի նոյնպէս մէջ բերել և 77-ի և այժմ գիւղացիների ունեցած լուծքերի համեմատական թիւը, որովհետեւ սա կարող է մի գաղափար տալ ընթերցողներին այս երկրի մըշակութեան հետեւաբար և արդիւնաբերութեան վերայ: Բացի յոցանից ես ունեցայ և իմ առանձին չիշատակարանը, որի մէջ գրում էի ամէն մի գիւղի դիւրքը, ժողովրդի դրութիւնը, գողցուած անասունների քանակութեան թիւը և վերջապէս գիւղերի վերայ բռնացող Քիւրդ բէգերի, աղաների և տէրութեան պաշտօնականատարների արարքները:

Վերևը չիշուած ցուցակը իւր մասերովը միասին կազմեցի և Սեպտեմբերի սկզբին ուղարկուեցաւ Նորին Վեհափառութեան: Այս ցուցակի մէջ գրուած են այժմ Ռուսաստան եղած դաղթականների թիւը յալանէ յանուանէ, նոյնպէս և այժմ նոցա մը գաւառում և մը գիւղում բնակուելը:

Այս թուերի շարքում յաւելացնելով և ուրիշ մի քանի հետաքրքիր թուեր, հարկաւոր համարեցի ուղարկել խմբագրութեանը և խնդրել միանգամայն որ ձեր «Արձագանք» շաբաթաթերթի միջոցով է լոյս ընծայել բարեհաճիք:

Մի քանի խօսք ևս ցուցակի կազմութեան մասին:

Այս ցուցակի նշանակութիւնը նորանուան է կաշանում, որ մեր ընթերցող Հայ Հասարակութիւնը սորա միջոցով կարող է մի գաղափար կազմել Բաշաղիզի վաշաշութեան — Դիաղնի (Իւչ-Քիլիտայի) Նաշիէի, Ալաշկերտի և մասամբ ևս Բաղնայ գաւառներում եղած 1877-ի և այժմեան Հայերի թուի վերայ, ինչպէս Ռուսաստանում մնացող գաղ-թականների թուի վերայ: Բացի սոցանից մէջ է բերուած 77-ի և 82-ի գիւղացիների ունեցած լուծքերի համեմատական թիւը:

Այս վերեւ չեղած թուերի հաւաքելը, որոնք դեռ չուած են 5 սենեակների մէջ, ուղղակի ինձ է վերաբերում: Թէև ողջ մասին չեմ կարող տալ թէ մաթեմատիկական ճշտութեամբ է կատարուած, բայց համոզուած եմ, որ տրամից առաւել ճիշտ թուեր ձեռք բերելը, շատ քիչ մարդկանց կարող է չափողել: Միս չորս սենեակների թուերը վեր եմ առած Իւչ-Քիլիտայի վանահայր Յովհաննէս վարդապետի կազմած պաշտօնական «Մայր տօմարներէ» կազմուած համառօտ ցուցակից, որոնք ունին հետեւեալ վերադասութիւնը: «1877-ը թուոյ պատերազմի. Պաշաղիտոյ, Վաղարշապետի և Գարաբաղի մէջ գաւառաց ընդհանուր աւերման և Սոմանեան զօրաց տրուած պաշարեղնայ արժէից ընդհանուր գումարի ցուցակն է: Քաղաք է ինչը վաւերացեալ մայր տօմարներէ»:

Զ-րդ սենեակում նշանակուած սպանուած անձինքների անունները և ազգանունները գրուած են մայր տօմարի մէջ:

Է-րդ սենեակում նշանակուած են 77-ի պատերազմի ժամանակ ամէն մի գիւղի վնասի որքանութիւնը, որը վաւերացած է մայր տօմարի մէջ նոյն գիւղի հասարակութեան կնքելովը:

Ը-րդ սենեակում նշանակուած են 76 և 77-ի ձմեռի թրքաց զօրքերին ամէն մի գիւղից տուած պաշարեղնաների արժողութեան գումարները, որի վստակէն ստացած են կառավարութեան պաշտօնատարների անարդանքը և ձեծը:

Ի և Ը-րդ սենեակների թուերի գումարը որ համարում է մի բաւականին մեծ քանակութեան (707134 ժամանկան լիւրայի) հետաքրքիր է և մի ուրիշ կողմից: Նրա 77-ին Ալաշկերտի ժողովուրդը այսպիսի մի մեծ կորուստ կրելուց չետոյ գալով Ռուսաստան բոլորովին չուսահատ դրութեան մէջ, չէր իմանում թէ ինչ գործի ձեռնամուխ լինի և առիւտք առնուած էր մեծու մասամբ մուրադկանութեամբ հալածութեւ իւր օրտան ապրուստը, սորանից չաւաք եկաւ այն բոլորովին անհիմն և սխալ կարծիքը, թէ սաքա միշտ սովոր են եղած այսպէս ապրելու և անաշխատ մարդիկ են, բացի տւրանից այս կարծիքի հաստատուելուն նպաստեց զլիսաւորութեամբ այս գաւառի ժողովուրդի նախնիներին հետեւի վերայ մեր հասարակութեանն ոչ մի ծանօթութիւն չունենալը. այն ինչ նոյա դրութիւնը բոլորովին այլ պատիւ էր ներկայացնում: Նոյա ցորենով և դարով լիք ամբարները, պղնձեղէն անօթներով և հիւրերի համար միշտ պատրաստի ունեցած մի քանի ձեռք անկողնիներով լիք անիւրը և վերջապէս ամէն մի գիւղում եղած ուխտները և միւս տնային կենդանիների մեծ մեծ հօտերը զարմացնում էին բանալում ծառայող ռուս օֆիցերներին, որոնք ոչ մի անգ այսպիսի հարուստ գիւղացիներ չէին տեսած, իրանց խոստովանելովը:

Այս կարծիքի սխալ լինելուն և ժողովուրդին նիւթապէս մի բարձր դրութիւն ունենալուն մի առաւել յայտնի ապացոյց կարող է համարուել և այն երեւոյթը, որ այնքան շատ տարածուած է ճաճկա-Հայաստանի միւս գաւառներում: Մինչև 77-ի պատերազմը այս գաւառից չէր կարելի մի

մշակ անգամ գտնել Թիֆլիս և Կ. Պօլիս հայաստանցի մշակներով հարուստ քաղաքներում, որովհետեւ բոլորն ևս հողեր ունենալով մշակում և սպրում էին, և իւրաքանչիւր մարդ գոհ էր իւր նիւթական գրութիւնից:

Թ-րդ սենեակում նշանակուած են սովի ժամանակ տէրութեան վճարուած թէ հարկերի և թէ ժողովուրդեան բաւական ցորենի գնի գումարները: 77-ից սկսած մինչև 80 թուական տէրութիւնը հարկ չէր ստացած պատերազմի պատճառով և թերեւ մի քանի ժամանակ բաւականաւոր իւր տարեկան հարկի ստանալովը, անցեալը թողնելով մի առաւել յաջող ժամանակի, քանի որ տեսնում էր ժողովուրդը ամենաթշուառ դրութեան մէջ. բայց երբ սովի ժամանակ զոհողան տեղերից յետոյ ստացուեցան, նոյն ժամանակի Բաշաղիզի վաշաշ իւրաքանչիւմ էֆէնդէն յարմար ժամանակ համարեց ժողովուրդեան ձեռք հասնել մի քանի կապէկները յաւիտակել ամենատարտաթիւի միջոցներ գործ դնելով, որը մոռացութեան տուց Ալաշկերտի ժողովուրդեան անցած բոլոր նեղութիւնները: Այս թուերը արձանագրուած են մայր տօմարում ժողովուրդի տէրութիւնից ստացած ստացուած անգործութեանց (էլէմիտներէից): Ալաշկերտի ժողովուրդը (թէև այս անունով անուանել բոլոր գաղթականներին սխալ է, որովհետեւ Ալաշկերտը Հին Բաղրեանդ գաւառի միայն արեւմտեան մասն է կազմում, այն ինչ գաղթականները ոչ թէ միայն ամբողջ Բաղրեանդից էին, այլ և Պաղիտոն, Կոզմովի գաւառներից ևս, բայց այս անունով նորա ծանօթացան ռուսահայերին. սորա համար ևս ևս այս անունով անուանեցի) այսպիսի մի ահագին կորուստ կրելուց չետոյ, որ մեծ գումար է համարում և որի համար կորաւ այս բոլորը անգաւառի կերպով, երբեք տարի թափառելուց չետոյ երբ կրկին իւր հայրենիքը վերագարձաւ, չգտնելով նորա նրմանը ուրիշ տեղ, չգտաւ ոչ իւր շէն թողած տունը և ոչ իւր ցորենով լիք հողը և ոչ մինչև անգամ սերմանելու սերմ, որի ստրատիկէն հետեւանք եղաւ 79-80-ի սովը: Այս սովը քաջքայեց քանդեց այս մի բուռն խեղճ ժողովուրդին և զրկեց գիւղացուն իւր ընտանիքի միակ ապրուստը հալածութեամբ միջոցից—լուծքից: Բայց եթէ այսքանով ևս պրծնէր գաղթական հայը իւր հայրենիքում, ուստի համար հարաւանիք կարելի էր համարել: Այս միևնույն ամենանեղ միջոցին Սոմանեան կառավարութիւնը կամեցաւ մասամբ ինքն ևս նպաստել այս ձախողակի պատահող հանգամանքներին և առաւել վատացնել հայի դրութիւնը, որպէսզի վերջապէս ոտիպուի նա թողնել իւր հայրենիքը վերջնականապէս—ինչպէս վաշան շատ անգամ պարզ կերպով ասած էր այս բանը, և պահանջեց վերել չեղած տուրքերը: Թէ ինչ ատենաբան անգթաբար է վարուած նոյն ժամանակի վաշաշ իւրահիմ էֆէնդէն, երբեք է նորա ժողովուրդի բողբոս ժամանակ արտատանած մի քանի նախադասութիւններից, որ ևս հարկաւոր համարեցի այստեղ մէջ բերել: Նւ չնայելով որ վաշան առաջին հիւստած է և բաւական ժամանակ ևս անցած է այն օրից, բայց դեռ ևս ստրատիկէն չեղած է գիւղացին այս նախադասութիւնները և տարում:

Նրա ժողովուրդը բողբոսում է թէ այդ ձեռք գործ դրած միջոցները հակառակ են տէրութեան օրէնքներին և թէ միւս գաւառներում գոթա չեն գործ դրում, նա պատասխանում էր թէ «սիւղին դէպիւն ներում Գհարդան բուռնաց աշնաւ». 6 Ալաշկերտ ինչու դէպիւն—ձեռք ասած օրէնքը Գհարդից (մի սար Ալաշկերտի արեւմտեան սահմանի վերայ), այս կողմը չէ անցնում (այսինքն զօրութիւն չունի) նա Ալաշկերտի համար չէ: Բոլորովին ճիշդ խօսքեր է հարկէ ճաճ-

կատարանի նման մեկ երկրի Համար, ուր տեղում է կատարեալ անիշխանութիւնը և ուր իւրաքանչիւր փառանքաւոր և իւր նահանգը իւր քմքին Հետեւելով: Վերը չեղած խօսքերը ասելուց յետոյ, բողոքող ժողովրդին իբրեւ մի վերջնական վճիռ ասում է ձեզանից որպէս պիտի պահանջուի իողը «Սալամ ալէքըմ փարաւ, ալէքըմասալամ զոյիւր», որովհետեւ փող պահանջել և զոյիւրել (Հարուածի) գըլ-լին քալը միւսնոյն ժամանակումն էր կատարւում: Բայց ժողովրդի գրոյթիւնը անտանելի էր Հարկահանների տուած նեղութիւններից, և բողոքը շարունակւում էր, իսկ փառանք երբ տեսնում էր թէ մի պատասխան պիտի տայ վերջապէս բողոքողներին, ծեծադելով նոցա վերայ և արհամարհելով ասում էր «Նմալ սիլի գէօհէլէր, քի աղա՛ն սէսի բուրա-չայ գէլմէդ» — ձեզ լինէ պէս եմ ծեծում որ փայտի ձայնը այստեղ չէ հասնում: Այսպէս Հեգնում է մի դադանաբարոյ փառայ աչն ժողովրդին, որ իւր ամբողջ Օսմանեան տէրու-թեան Հպատակութեամբ միջոցում, միշտ ցոյց է տուած և շարունակում է ցոյց տալ իւր կատարեալ Հատարմութիւնը և Հնազանդութիւնը և իւր անխնայ աշխատութեամբ լըց-նում է Հարկման վերայ դատարկող դանձաբանը: Առաւել նշանաւոր է նորա Հետեւեալ նախադասութիւնը, որը վերաւորում է Հայերին և անպատվում, և այս ոչ թէ պատահաբար ասուած խօսք է, այլ տուած է Հանդիսաւոր կերպով դատարանում նստած ժամանակ, ուր ամէն մի տա-ռապեալ և Հարստահարեալ Հպատակ պիտի դռնի պաշտ-պանութիւն, արդարադատութիւն և իրաւունքի Հաւաստ-բութիւն.

Ահա նորա խօսքերը «Հալայ Հիւզիւրդէն բեր էրմէնի» — Հեռու այս տուր տեղից, մի Հայ Այս ոճը շատ սովորա-կան է Հայերի մէջ, և ասում են երբ մի որեւէ դատաւոր Հատարակութեան մէջ Հարկաւոր է լինում մի պիղծ Հա-մարում բանի անունը տալ:

Այսպէս իբրահիմ էֆէնդին ամբողջ տարի ու կէս տէ-

րութեան Հեծելազօրքը Հարկահան անելով (որ Հանաւակ է տէրութեան օրէնքին, բայց նա գործածեց իբրեւ սարսափ ազդող միջոց) ծեծելով և ջարդելով ծախել տուեց թշուառ Հայ գիւղացու իրճութում, քիւրդի կողպատմից, սովից և ուրիշ Հաղար ու մէկ վտանգներից պրծած իրեղենները, որոնք կամ նորհարի մի պահուելի շորն էր կամ նշանաւոր ազը-կայ մի զուգար (զարդ) և կամ թէ տան երկտասարդի աչքի լոյս մի ձին և վերջապէս մինչև անդամ խեղճ ընտանիքի ապաւէն մնացած մի զոյգ եղբ. և այսպիսով վճարել տուեց ամբողջ չվճարուած Հարկերը. բացի սորանից առաւ և սովի ժամանակ բաժանուած ցորենի գինը թանգ թանգ Հաշուելով:

Այս մասին պատրիարքարան ուղղուած բողոքագրերը և նորա միջոցով եկած Հրամանները, առժամանակ դադարեց-նելու այս գործողութիւնը, բոլորը իզուր անցան. որովհետեւ փառան աչգ Հրամանների գործադրութիւնը Դհորից այս կողմը չէր ընդունում. ուստի նա իւր գործը գլուխ բերեց: Տրուած բողոքագրերի Հետեւեալը այն եղաւ որ վերջապէս այս տարի էրդում տարուեցաւ (ի Հարկէ գործը վերջացնե-լուց յետոյ) և ինչպէս լսվում էր քննութիւն պիտի բացուի վրան: Բայց նա դեռ իւր վերադառնալու ջոյսը չէ կտրած և մինչև օգոստոսի վերջերումն ևս իւր արբանեակներն մի-ջոցով լուրեր էր տարածում, նորից այս պաշտօնով Բայազէդ վերադառնալու մասին: Կարծիք չ'իւր որ այսպիսի մի լուր սարսափեցնում էր գաւառի ամբողջ բնակիչներին, որովհետեւ Աստուած մի արասցէ և թէ այսպէս մի բան պատահի, աչն ժամանակ թշուառ գիւղացիները զոհ պիտի գնան անդութ դադանի վրէժխնդրութեանը: Բայց միթէ այս անպատեւի կարող է Համարուել Թիւրքիայում.

1882 Հոկտեմբերի 31

Ռուսանոյ ա. լսարանի Մայր աթոռոյ Դէորդեան ճե-մարանի

Աստուածաբան Խաչատրեան:

1877 և 1882 թուերում Հին-Բայազիտի փաշայութեան մէջ եղած Հայերի տների և նոցա ունեցած լուծքերի Համեմատական ցուցակը. միացած 1877-ի պատերազմին ժողովրդեան կրած վնասների, սպանուած տնձերի, թրքաց բանակին տուած պաշարեղէնների և 1880 թուականում տէրութեան վճարած Հարկերի քանակութեան գումարի հետ:

Կազմուած 1882-ին:

	Ա.	Բ.	Գ.	Դ.	Ե.	Զ.	Է.	Ը.	Թ.
	1877	1882	1877	1877	1877	1877	1877	1880-ին	
Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.	Տների Լուծքերի թիւը.
1 Բայազիդ քաղաք	209	123	86	801	10,670,361			25,000	
2 Արծափ գիւղ	63	105	55	23	8	115	3,767,899	68,000	24,881
3 Քօրուն	50	95	10	7	40	154	353,428	30,000	12,600
4 Մուսուն	52	104	35	21	17	67	2,045,991	75,000	30,880
5 Սարի բեդ	33	31	15	7	18	30	1,262,645	15,000	8,320
	+407	+335	+238	+58	+169	+1167	+18,037,394	+188,000	+101,851
6 Կարաքիլիսայ	102	203	81	35	19	73	3,581,541	129,000	108,534
7 Երանոս	18	18	11	6	7	—	—	—	65,088
8 Մանկասար	52	74	27	21	25	85	1,419,551	27,160	54,057
9 Եօնջալու	55	112	47	31	8	28	1,357,707	86,940	46,753
10 Քուփղուան	34	25	12	8	22	—	4,465,615	16,791	12,463
11 Զիրոյ	20	37	10	5	10	27	1,450,180	90,000	19,767
12 Ղազուլ-գիւղ	21	33	18	14	3	40	1,270,754	78,000	16,712
13 Սոֆիան	5	7	3	2	2	—	98,401	65,000	3,532

14 Մազրայ	15	16	19	10	6	16	749,880	54,000	11,377
15 Խըզը	20	22	15	8	13	36	2,258,130	25,565	15,501
16 Իրիցու-գիւղ	43	61	32	15	11	17	225,712	85,640	29,930
	+792	+943	+513	+213	+295	+1489	+33,664,225	+717,096	+426,365
17 Թօփրագ-Գալէ	151	212	123	41	28	5	583,484	—	96,500
18 Զէսկան	66	104	30	23	36	—	141,947	122,252	37,875
19 Խատտուր	91	174	76	32	15	35	2,665,520	165,725	66,155
20 Եէխնի-Թափայ	63	98	63	47	—	17	1,876,595	68,830	29,720
21 Խօշեան	13	23	7	7	6	15	223,000	15,982	14,621
22 Զլկանի	38	54	31	21	7	45	1,453,040	114,792	33,630
23 Ղարա-Սու	11	17	11	12	—	—	—	—	4,717
24 Մօլլա-Սիւլէյման	83	94	82	43	1	78	780,741	199,000	100,645
25 Յամար	98	202	67	32	31	46	6,286,600	686,450	48,161
26 Ղայարէզ	25	26	16	16	9	21	1,861,496	60,000	28,692
27 Իրիցու-գիւղ (Ֆրնկ.)	34	25	20	18	14	24	1,861,267	65,520	45,785
28 Հաջի-Սաֆար	13	13	2	1	9	23	101,704	17,000	—
29 Խաչու	72	63	63	32	11	16	1,859,492	8,860	72,317
30 Յաշխալի	14	22	9	6	5	16	1,800,501	76,500	6,949
31 Փէրան	4	3	1	1	3	—	—	—	—
	+1568	+2073	+1114	+545	+460	+1830	+54,858,592	+2,318,087	+1,012,131
32 Իււ-Քիլիսայ	31	18	9	4	22	55	1,385,890	6,000	6,430
33 Ղոււլու-Պուճախ	27	32	1	1	26	28	2,862,791	58,600	—
34 Գարաբազար	30	46	10	7	20	22	3,432,670	62,000	12,400
35 Զուջան	35	38	20	7	15	75	2,014,450	15,000	21,700
36 Բօտի	13	13	—	—	13	15	758,660	20,000	—
37 Մէյրամ-Անայ	18	15	9	—	9	39	628,820	10,000	—
38 Բաղնոց	25	25	25	18	—	37	965,752	72,615	—
39 Գըզըլ-Գայայ	22	24	22	16	—	25	541,561	45,518	26,190
Գարաբազար փառապանքների կրած վնասը							628,452		

Ընդհ. գումար. +1769 +2284 +1210 +598 +565 +2156 68,110,638 = +2,607,820 = +2,078,851 =
= 681,106 օսմ. լիր. = 26,078 = 10,788 օս. լ.

Ծանոթութիւններ. Այս ցուցակում մէջ բերուած թուերը Օսմանեան զորքուշի հաշուով է, եթէ լրացի վերածենք, 100 զուրուշը—1 լրացի:

Լուծք ասելով պէտք է հասկանալ մի զոյգ գումար և մի զոյգ ևս եզ միասին լծուած: Սոցանից ամէն մի զոյգը $\frac{1}{2}$ լուծք է հաշուում:

Մենք 2. սինակը որ գիւղի գիւմաց որ թիւ չկայ գրուած նշանակում է այդ գիւղը չունի այդ բան. իսկ միւս 4 սինակներում թիւ չեղածները չէ նշանակում թէ չեն ունեցած. այլ մայր տօմարի մէջ չէին առնուած ինձ անյայտ պատճառով:

Քօրուն (3) 40 տուն նշանակուած դաղթականներից 14 տունը այսօր անժառանգ են:

Խըզը (15) գիւղի այժմեան բնակիչները թիւը նշանակուած է 15

տուն. սոցանից միայն 7 տունը հիններից են մնացած. իսկ 8 տունը նորեկ են Արձու կողմերից:

Նոյնպէս և Մազրայ (14) գիւղի այժմեան բնակիչները թիւը նշանակուած է 19 տուն. այն ինչ սոցանից 9 տուն միայն հիններից են. իսկ 10 տունը նորեկ նոյն կողմերից: Եւ առհասարակ պէտք է ասել որ Արձու կողմերից հեռագետէ լցւում են այս երկրեր:

Վերջի Բաղնոց և Գըզըլ-Գայայ (38 և 39) գիւղերը Ալաշկերտում չեն, այլ Բաղնոց առանձին գաւառ է Ալաշկերտի հարաւարեւմտեան կողմը:

Ա. Խաչատրեանց:

Գ Լ Խ Ա Գ Ի Ն 1):

(Վ է պ):

ԺԵ

Ընթերցողը կշռէ անշուշտ, որ օրերդ Նարգիզը խօսք տուեց իրան սիրեկան Եղիշին մի կերպով հասկացնել թէ նա, օրերդ Նարգիզը, չէ կամենում Փելոսենց Վարդեանին կին դառնալ: Թէպէտ օրերդը խոստում տուեց, բայց այդ խոստումը իրագործելու մասին նա չմտածեց, և ինչ մը տաժէր, երբ հաստատ գիտէր որ մի այդպիսի առաջարկու-

թիւն ծնողքին անելը անկարելի բան է: Սակայն հանգամանքները օրերդին օգնեցին: Կարկտից, գիւղին ընդհանրապէս և իրան ծնողքին մասնաւորապէս, առաջացած վտանգը, պատրուակ բռնելով օրերդ Նարգիզը, մօրը, Վարսենիկին միջոցաւ հօրը հասկացրեց որ նա յանձնառու չէ լինում Փելոսենց տուն Սուլդա հարս գնալու, եթէ միայն նորան շուտ հարս ճամբելու համար Աւագը պէտք է նորանոր պարտքերի տակ մտնի և իրան ընտանիքը յաւիտեան անբաղդացնէ: Աղջկայ այդ աստիճան ծնողասիրութիւնը և անձնազոհութիւնը հօր գութը շատ շարժեց: Աւագը, որքան էլ գիտէր և հասկանում էր աղջկայ առաջարկութեան անիրաւորութիւնը լինելը, այնուամենայնիւ առաջին անգամ այդ առաջարկութիւնը լսելիս խղճահարուեցաւ, թէ ինչի՞ կարկուտ եկած օրում, Խօզաբնի ճանապարհի վերայ, անխղճաբար

1) Արձաբանք № 37:

անիծում, մահու գրողին էր տալիս իւր աղնիւ և բարեփոխողը:

— Եթէ Հօրս և մեր ամէնքի խնդիրքը խնամի Փիլոսոֆնէր չյարդեցին, առաջ մի օր Աւագը Վարսենիկին, այն ժամանակ ճարտարագէտը, դուռ ու գրկից, քահանայի, Հետ խորհուրդ անելուց յետոյ, քո ասածովն ու աղջկա ցանկութիւնով կանեմ, անիծի, ինչ որ վերաբերում է Նարգիս ապագային, Թող Աստուած ինքը վկայ լինի, որ դատեմ, վաստակեմ, գլուխս քարին և քարը գլխիս տամ և մի երկու տարուց յետոյ անպատճառ Նարգիս, իրան ուղած ու գտած երկտասարդին տամ:

— Հապա խնամոնց տուած գլխադնի պահատորը 200 մանէթը մտնողից պէտք է լրացնես և իրանց յետ դարձնես, Հօ չմեք կարող թէ աղջկան յետ անել և թէ առած գլխադնիս փոքրիկ քաշել: Աս վախենում եմ, որ Փիլոսոֆնէր յետոյ գան բռնութեամբ թէ Նարգիս տանեն և թէ նորա գլխադնով գնուած երկու զոյգ եղներս ակոռից քաշեն տանեն: Դու արդէն գիտես որ երբ նոքա Նարգիս գլխադնից գործածուելու լուրը առել էին, վրադ շատ մութմութացել և վերջերում, ինչպէս ականջիս Հասաւ, մինչև անգամ իմ ասածի նման էլ սպառնացել էին:

— Մեր խնամի՛ Փիլոսոֆնէր գաղան լինելը գիտեմ ես թէպէտ, բայց չեմ կարծում, կնիկ, որ նոքա այդ աստիճան անխիղճ լինին: Ձեմ չուտալ որ նոքա ծերունի Հօրս խօսքը, աղաչանք ու պաղատանքը գետնով տան և խղճին ձեռնադն յետ դարձնեն, իսկ եթէ նոքա այդ արին, եթէ նոքա իմ աղջկա անունը արատաւորելու, իմ լծկան կենդանիներս ձեռք տալու խորհուրդ չղացան իրանց մէջ, այն ժամանակ, դիտէ Աստուած, որ թէկուզ աղջկա Բաժինքն էլ պատրաստի, ամբողջապէս սնտուկներում դարսուած ու նենամ այս բոլորից, ես, այնուամենայնիւ, և առանց այլ և այլութեան, աղջկա նշանադրութիւնը կ'ընենք: Ո՛վ ասաւ, քեզ միջատաւ, անիծի, թէ խնամոնք այդպիսի սպառնալիքներ են արել ինձ վերայ:

— Սուղբացի Ոսկինը: Դու գիտես որ նա, իբրև աչքի և աղքատ կին, շատ անգամ գնում դալիս է մեր խնամոնց տուն աշխատելու: Նա ինքը իրան ականջներովը լսել էր որ անցեալ շաբաթ Օղլան-Վէրանի ¹⁾ ուխտին օրը, մեր գիւղը եկած լինելով, ինձ տեսաւ, պատմեց և զգուշացրեց, ինչ է թէ օր առաջ մենք մեր պատրաստութիւնը տեսնենք:

— Ուրեմն այդ Հաստատ բան կ'լինի, անիծի:

— Քան, Ոսկինը ինչքն ուտ պէտք է խօսի: Այդտեղ նորան ի՛նչ շահ և ի՛նչ օգուտ: Դեռ եթէ խիլը ուղում ես իմանալ, խղճ կ'ինը այս էլ ասաց ինձ թէ. «Վարսենիկ ջան, քո աղջկա շուտով Փիլոսոֆնէր տուն Հօրս գալով, կարելի է մինչև անգամ ինձ վնաս Հասնի, այնուհետեւ Փիլոսոֆնէր, շատ կարելի է, իմ ոտքի տակը սապոն գնեն, ինձ իրանց տանից ճանապարհ ձգեն, բայց ես քեզ ու քո աղջկան եմ խնայում, Փիլոսոֆնէր իրանց ամանաթին է Նարգիսը, բերաններիցդ, վրաներիցդ ու գլուխներիցդ կտրեցէք և վազօրօք աղջկա տուէք Թող տանեն»:

Աւագը ոչ առանց հոգեկան չուղմունքի լսում էր կընորը պատմածները, բայց դեռ Հօր պատգամաւորութեան հետեւանքին սպասելով, վերջ տուեց այդ իրան Համար վերջին ստորեւան վշտացուցիչ խօսակցութիւնը:

— Սպասենք, դեռ սպասենք, Հայրս Սուղբացից վերա-

դառնայ— և ես չեմ Հասկանում թէ նա ինչքն երկու օր այնտեղ պէտք է ուշանար— սպասենք և ապա ապագայ անիծենք իրա մասին, ինչպէս Հարկն է կ'մտածենք, կնիկ, առաւ Աւագը և դէպի եկեղեցին ուղղեց իրան դանդաղ քայլերը:

ԺԳ.

Մօրից ստացած տեղեկութիւնները իրան ներկայի և ապագայի մասին, օրիորդ Նարգիսը— և Հարկն Վարսենիկից գաղտնի— նույնութեամբ Հաղորդում էր Նղիշին, դէպի որը օրիորդի ունեցած սիրոյն վերայ աւելացած էր նաև մի տեսակ յարգանք և ակնածութիւն, սկսեալ այն օրից երբ Նղիշի խօսքը— Բեղաշէնում խոտ քաղելիս Նարգիսն ասած— արագիւ բերած նշանի մասին, ճշտութեամբ կատարուեցաւ և կարկըտից առաջացած դժբաղդ պատահարը գիւղի արտերի մեծ մասը վաճառեց: Նղիշը Նարգիսից առած տեղեկութիւններով սրտապնդուած ինքիւրան լքցնում դատարկում էր: Նա Հաշվում էր որ Ծառուկենց և Փիլոսոֆնէր մէջ տարաձայնութիւն և փոխադարձ սրտացաւութիւն պէտք է որ տեղի ունենան, որ այդ տարաձայնութիւնների հետեւանքը լինելու է կռիւ և վերջ և վերջոյ Փիլոսոֆնէր կողմից Նարգիսն բռնութեամբ փակցնելը, — մինչդեռ ներկայ Հանգամանքները այնքան նպաստարար են երկտասարդի Համար, որ եթէ նա կարողանայ Նարգիս ծնողացը իրան կողմը որսալ, այն ժամանակ նոյա աղջկը իրան է ու իրան: Իսկ երբ Նարգիս Հետ պատկուելու նորան արգելքներ չհանդիպեցան, նոյն իսկ օրիորդի ծնողների կողմից, վերջերում գաղան Փիլոսոֆնէր Հետ Ղազիկենց տան երկտասարդը ինքը յայտ ունի գլուխ գալ, եթէ Հարկ եղաւ: Բայց գլխատը բանը Նղիշի Համար նորանուան էր, ընթերցող, թէ նա մնց որսայ Նարգիս ծնողներ: Ներքը, շատ երկար այդ մասին մտածելուց յետոյ երկտասարդը, Նարգիս Հետ խօսած օրուայ հէնց հետեւեալ առաւօտը սուտ հիւանդ ձեւանալով, անկողնից չ'վերկացաւ: Նրբ տնեցիք իրանց գերանդիները ուտերին առած արշալոյսի դէմ գնացին սովորական պարագմունքներին, հիւանդ Նղիշի տքոքոցն ու մշմշոքը դես ևս չէր կտրել: Տան կնանիք կաւէ խուփեր տաքացրին, հիւանդի ցաւած սրտին դրին, տաք տաք չայ եփեցին, խմացրին: Հիւանդը փոքր ինչ հանդարտեցաւ և տան կնանիք նոյնպէս քաշուեցան իրանց գործերին, սմանք դաշտը, սմանք խոհանոցն ու ոչխրնոցը ոչխարներուն կ'թելու: Տեսնելով որ իրան պառկած սենեկում ոչ ոք չ'մնաց, Նղիշը վերկացաւ, պատի միջի պահարանի դուռը իրան մօտի եղած բանալիքով բաց արաւ, Հօր Թղթերի միջից ջուկեց հանեց մի մուրհակ, որով Չլտրի Սուխաբա դիւղատէր մի Թուրք Ղազիկենց Գեոյին 400 մանէթ էր պարտ: Այդ փողը պատրաստած ու պահած ունէր Ղազիկենց Գեոն հէնց Նղիշի իրան նշնելու և պատկուելու ծախքին Համար: Թուրքի մուրհակը զրպանը դրեց Նղիշը, պահարանի դուռը կողքեց և նորից անկողին մտաւ: Վէս ժամ յետոյ, նա մօրը ձայն տուեց և չայտնելով թէ չայից ու տաք խմիկից յետոյ նա ինքնիրան բաւական լաւ է զգում, ցանկութիւն չայտնեց դաշտը երթալու, բայց ծերունի մայրը ընդհանաւ, ասելով որ օրդին դաշտում աշխատելով կարող է քրտնել, մըսել և յետոյ դուրս հիւանդութիւնը նորսուրի ու ծանրանայ:

— Բայց տանը մէջ, չ'գիտեմ ինչքն սիրտս կ'նեղանայ, կարծես անկողնիս մօտ գալով դեւերը ինձ խեղդել են ուղում, շաբաղբեց Նղիշը:

Մայրը խորհուրդ տուեց որդւոյն շորերը հագնել, գիւղը դուրս գնալ և տաք արեւի մէջ մանգալ: Պառաւը խոստա-

¹⁾ Օղլան-Վերան մի ուխտատեղի է քարանձաւի մէջ Գեօղդալ լեւան ստորոտը: Անձին կանայք շատ են յաճախում այդտեղ:

ցաւ Հէնց առաջինիս կերակէին դնալ մօտակալ աւերակ սրբի եկեղեցին և այնտեղ մի զոյգ աղանի մատղել, որդւոյն չար աչքից (պառաւր որդւոյն Հիւանդութիւնը չար-աչքի աղբեցութեամբ էր մեկնում) պահպանելու համար: Յղիշը ցանկութիւն յայտնեց այդ մատաղը իրան ձեռքով անել և Հէնց աչսօր: Մօր սրտին շատ դուր եկաւ որդւոյն առաջակութիւնը, ուտի առանց ալ ևս ուշանալու, Յղիշը տան ձին թամբեց, ախոռի միջին աղանիներէն մի զոյգ որսաց ձեռքն առաւ, ձին Հեծաւ և Հայդէ գէպի Չալիս: ¹⁾

— Յղիշ ջան, աշխատիր մինչև երեկոյ տուն դառնաւ, բայց եթէ որեւէ պատճառով չ'կարողացար չետ դառնալ, այն ժամանակ մեր բարեկամ Մօլլա-Տուրսունին տանը գիշերես, ուրիշ տուն չ'դնաս, ձայնեց մայրը որդւոյ ետեկից:

— Լաւ, լաւ, միամիտ կաց, մայր, մօր պատասխանեց Յղիշը և ձիւն սանձը արձակեց:

Ընթերցողը անշուշտ հասկացաւ թէ Յղիշը ուր էր գնալու: Մէկ և կէս ժամից Չալիսի աւերակ եկեղեցւոյն մէջ աղանիներին, ի ցոյց գիւղացւոյ և ապագայի վկայութեան համար, մատղից չետոյ, երիտասարդը անցաւ դնաց Սուխարա: Մահմուտ Հասան-օղլին (գիւղի տէրը այդպէս էր կոչւում) դիմաւորեց իրան բարեկամ Ղազիկէնց Գևոյի որդւոյն, մեծարեց, Հիւրասիրեց և իմանալով որ իրան Հինաւուրց և աղիզ բարեկամ Գևոն կարկտից առաջացած վնասը փոխարինելու նպատակով ուղեցել է թուրքի մօտ պահուած փողերն մի պատահական յաջող առևտուրի մէջ կոխել, ճիգ և ջանք արաւ, ձին Հեծաւ մօտակալ գիւղերը շրջեց և երեք ժամ չետոյ Հաղիւ կարողացաւ 350 մանէթ ճարել, որ և յանձնեց Յղիշին, պակասորդ 50 մանէթի և բոլոր գումարն տոկոսի համար մի ամիս ժամանակ խընդրելով: Յղիշը 350 մանէթի վճարելու մասին մուրհակի վերայ տաճկին իրան մակագրել տալով շնորհակալ եղաւ, Հեծաւ կրկին ձին Կարդախ վերադառնալու: Գիւղացիք դաշտերից տակաւին չետ չէին դարձել, երբ Յղիշը արդէն Կարդախումն էր:

Ժէ.

Այդ անցքից մի օր չետոյ, մթնշուղին, վերջապէս Կարդախ հասաւ Մառուկէնց Գալօն: Մերունին շատ դադրած և վշտացած էր երևում: Աւագը, Վարսենիկը և Նարգիզը գիմաւորեցին իրանց տան պատկառելի նահապետին, մէկըմէկու ողջունեցին և քաշուեցան դռնի օդան: Բայց մի քանի րոպէ չետոյ կին-արմատները, Գալօյի հրամանով, հարկադրուեցան տղամարդիկներին առանձին թողնել և քաշուել գնալ իրանց բան ու գործին տան մէջ: Վարսենիկն ու Նարգիզը գոմի դուռը բացուխով արին, բայց առանց գոմից դուրս գնալու մտաւորներն առաջ եղներն ստուերներում թագ կացան: Նրկայն բարակ և ալաբաստական յառաջաքանից չետոյ, որը լսելիս Աւագի սրտի զարկը հետզհետէ սաստկանում էր, ծերունին է վերջոյ իրանց զբաղեցնող հարցի վերայ կանգնեց: Նա պատմեց, որ իրան բոլոր ճիգ ու ջանքը, խնդիրքը, աղէքսանքն ու պաղատանքն, բարեկամ-

ների միջոցաւ արած միջնորդութիւնը, բոլորովին ի դուր անցան խնամի Փիլոսենց մօտ Սուրբաշու, թէ նորա ժեռքարի նման անշարժ և անյողողող իրանց որդւումի մէջ, պահանջում էին որ անպատճառ այս տարի, իրանց հախլուն իրանց յանձնուի: Փետրայ Վարդէվանի ծնողքը դանդաւտուելով գիւղական կեանքի, նա մանաւանդ ջահիլներն մէջ անկանոնութիւնից և ընդհանրացած անպարկեշտութիւնից, դրական կերպով ինձ յայտնեցին— շարունակում էր Գալօն, թէ նորա չեն կամենում այլևս մի տարի առանց կնիկ թողնել իրանց տարիքն առած տղային, թէ նորա չեն ցանկանում որ նա, մեր լիեսայ Վարդէվանը, յուսահատուի և անկարող երիտասարդական բուռն կրքերին ողջախոհութեամբ ընդդիմանալու, մի օր դուցէ մի այնպիսի ընթացք բռնէ, որը ոչ երբէք կարող կ'լինի պատիւ բերել թէ մեր և թէ խնամի Փիլոսենց իրանց անուանն ու օջախին:

— Վերջ ամենայնի, ինչք քեզ շատ գլխացաւանք տամ, Աւագ, հրդիս, ասաց ծերունին, մեկ զիջողութիւնը, որ, ուրեմն զիջանելով կնոջը թախանձանացը, խնամի Փիլոսը խոստացաւ մեզ անել, այդ այն է, որ մենք Նարգիզին այս տարի, և Հէնց կալոցի չետոյ անմիջապէս, անպատճառ հարս ճամբեք, բաժինքի համար պատրաստելով այն, ինչ որ կարելի է պատրաստել աղջկայ գլխագինի մնացած պատրաստի 50 մանէթով, իսկ մոխուած 200 մանէթը, հանդերձ 40 մանէթ տոկոսով, հայր ու որդի պարտաւորուինք, առանձին մուրհակով, խնամոնց իրանց վերադարձնել մի տարուց զինի: Աւագին շատ ներս առաւ խնամի Փիլոսի վերջին առաջարկութիւնը մանաւանդ: Նա ասաւ: Այդ շատ լաւ հաշիւ է խնամի Փիլոսի համար, ես ու իմ Աստուածն, հայր: Աղջկաս նա տանի, (կ'ներես հայր յանդգնութեան) իրան տղի ծոցը տալ, իրան տան մէջ աշխատեցնէ, իսկ գլխագին տոկոսը մենք քաշենք, և էլ—որքան ես ճանաչում եմ խնամի Փիլոսին—ողջ վիճակին մէջ ձայն հանէ, թէ ես աղջկաս տկոր հարս ճամբեցի: Գու ի՞նչ ասեր, հայր, խնամի Փիլոսի ասածներին, համաձայնեցանք:

— Ի՞նչ ասէի, որդիս, ինքս էլ շատ լաւ հասկանում էի որ նորա ասածները անպատշաճ ու անյարմար բաներ են թէ մեր անուան և թէ մեր գրպանի համար, սակայն որ ուրիշ էլ ճանապարհ չ'պար: Գու մէկ չեմ հարցնում, թէ ես ինչի՞ չորս օր ուշացայ, ի՞նչ նեղութիւններ կրեցի, Աւագ:

— Ինչի, ի՞նչ նեղութիւններ

— Նեղութիւնը այն է, որ սկզբում խնամոնց ասածները չընդունեցի, չետոյ վեր կացայ գնացի Ախաբալաք, Տատէշ, Տիլիֆ, Նամզարայ ¹⁾ բոլոր բարեկամներին ու ծանօթներին գուռ ու երթիքը ձեռնեցի, ինչ է թէ կարողանամ այն անտէր 200 մանէթ փոխառութեամբ ճարել, բայց ի զմէր, ամէն տեղ փողի սով է ընկել կարծես:

— Բոլորովին աւերորդ տեղը այդքան ման ես եկել: Այ որքին տոկոս տալու ես բնաւ միջոց չունիմ և եթէ տոկոս պիտի տամ, խնամի Փիլոսին իրան կուտամ, էլ ինչի՞ ալոց մուննալը քաշեմ:

— Լաւ է այժմ օտարի մուննալը քաշել, քան վերջում աղբականին սերտը կոտրել, նորա հետ կուռ անել: Գիւղացու բանը ասիւր ես լաւ եմ գիտում, այ որդի: Եթէ ժամանակին խնամի Փիլոսին փողը չը կարողացանք չետ դարձնել, այն ժամանակ մէ թէ երկու գերդաստանիս մէջ դժգոհութիւն և սրտացաւանք տեղի կունենան, այլ, որ գլխաւորն է, աղջկադ տեղ փուշ կը բուսնի: Այնուհետեւ խնամոնք խեղճի քնիթից ու բերնից պէտք է բերեն կերածը:

¹⁾ Սուլտային շատ մօտիկ հայկական գիւղեր:

¹⁾ Չտրի ճանապարհի վերայ և այդ դաւառի նախկին սահմանում գտնվում է մի տաճկաբնակ փոքրիկ գիւղ—Չայիս անունով: Որտեղ մի վրացական փառաւոր եկեղեցի կիսակործան միջին ցարդ կենում է: Այդ, ինչպէս և Չայիսին մօտիկ գտնուող Մորթիսթաւ գիւղի նոյնպէս աւերակ եկեղեցւում հայք երբեք ունեւ են գնում վերջին տարիներում:

Դու աչն ասան թէ երանին ես կարողանայի օտարները ժող ճարել, իսկ տոկոսը ուղէինք, չուղէինք, պէտք է վճարէինք: Ոչ ոք իրան պարտականութիւնը խոյս տալու իրաւունք չունի և ամէն աղին և պարտաճանաչ ծնողքի համար աւելի լաւ է մի փոքր աւելի նեղութիւն կրել, քան իրան ու կրկողից կերածն ու խմածը կտրել, քան աղայ և աղջիկ պառկելու հարցումը, ներկայ և ապագայ վշտերի և փոխադարձ դժուարութիւնները տեղիք տալ:

— Խօսքերիցդ պարզ երևում է, հայր, որ խնամի փութը իրան յատուկ ճարտարութեամբը բերանդ լաւ մեղք է քաշել և իրան անխիղճ պահանջմունքները կատարելու համար քեզանից արդէն խոյս առել, հայ, այդպէս է, շուտ ասա, էհ, սիմ, սիմ, Սիմէսն, մէկ գլուխ ասա ու պոճի, օրհնած, էլ ի՞նչ ես կմկմում:

— Աւագ, ի դուր այդքան տաքանում ես: Խնամի փութը իրան հատաւ խօսք չեմ տուել: Վերջին անգամ ես նորան ասացի թէ կը գամ Կարդախ, որդւոյս հետ խորհուրդ կանեն և մեր երկուքն ուրոշմունքը առաջնից կհարակէին կուգամ Սուրբայ իրան իմաց կանեն: Այժմ, սրդի, քանի Վարսենիկն ու Նարդիկը ներս չեն եկել, եկ քեզ հետ նստենք խորհուրդ անենք:

— Ես խորհուրդ անելու գործ չունիմ, հայր: Ոչ թէ առաջնից կհարակէին, այլ ուղում ես հէնց վաղը և եթ ձեռք հեծիր, գնան Սուրբայ և Փիլոս խնամուն ասա թէ մեր բազարը գլուխ չի գալ, թէ աշուհեա ես իմ Նարդիկն նորա տղին չեմ տալ, թէ աղջկաւ ու Վարդեվանի նշանադրութիւնը ես արդէն քանդում եմ համարում:

— Ի՞նչ, ի՞նչ . . .

— Ի՞նչ, մինչ, չի ուղիւ, հայր: Ինչու մինչը աչն է, որ Փիլոսը աշուհեա եմ խնամին չէ, հասկացա՞ր:

— Լաւ, տեսնք թէ թող քո ասածովը լինի: Ունինք չունինք գիւղի մէջ մի լաւ տնուն ունինք, աչն էլ—ասենք թէ գետնի հաւատար արհիւք, ոսկաչն Փիլոս խնամուն փողերը, մարդուն 200 մանէթը սրտեղից և ի՞նչպէս պէտք է վերադարձնես: Նախ քան չկմարաբար խեղբիւրդ ուս տալը, լաւ չէ գործի տալն ու վրան, սկիզբն ու վերջը մտածես և ապա խօսես:

— Հարկաւորութիւն չունիմ երկար մտածելու, մարդ որքան երկար մտածէ, աչքքան էլ խորքը կընկնի: Ես աղքատ եմ լաւ տնուն, իսկ իրան 200 մանէթը Փիլոսը կարողացաւ, գաւաւ, թող հիմի և եթ ստանայ, իսկ եթ ոչ թող սպասէ, վաստակեմ, կուտամ:— Եթէ նա ինձանից տոկոս է ուղում ստանալ, աչն ժամանակ տոկոսն էլ կուտամ, գորան ոչինչ չունիմ ասելու: Իմացա՞ր հայր, կ'գնա Սուրբայ, այդպէս կատու, եթէ ուղում ես 240 մանէթի մուրհակն էլ վաղը և եթ պատրաստեմ, տանուտերսը վաստակեմ ասմ և յանձնեմ քեզ տանես անխիղճ ու անաստուած Փիլոսին տաւ, հոգիներս ազատուի, պաճնենք շան ձեռքից:

— Հայ, հայ, սա էլ դարձաւ ճիշդ քրթի խամ աշակերտի ասածը թէ մի օրում բարդը գնեցի, գեղեցի, թաղիք շինեցի, ձախիցի, կարեցի, գլուխս դրի, գնացի նախիրը աւրածեցի: Այդպիսի դատարի, անմիտ խօսքերով բան չի դուրս գալ, Աւագ, որդի ջան, խեղդ գլուխդ հաւաքիր: Սուրբայի փութիցն ուղ և ինչ մարդիկ լինելը դու դեռ չ'գիտես: Նոցա հետ աղայէս խօսել, այդ տեսակի գործ բռնել չի լինի, չետոյ նոքա մեր գլխին աչնպիսի խաղեր կ'ստացան որ մէկ գլուխ աչքերս դոգ կ'բացուի:

— Թող ինչ ուղում է անէ Սուրբայի փութը, թող ինձ վերայ, տանս վերայ կուլ դաչ, դարնէ, դարեղոր, տեսնենք ո՞վ ո՞ւմ հախիցը կուգայ: Շատ շատ նա ինձ սպանե-

լաւ է, եթէ կարաց, ես էլ ջանում գլուխը թէ կ'մեռնեմ, լաւ է ես մեռնեմ և ապա նա իրան անելիքը անէ: Եթէ աչս երկրում խիղճ, օրէնք, դատար կայ՝ Փիլոսը իրան մտքում դրածները չէ կարող առաջ տանել, իսկ եթէ չ'կայ, գլուխը քարը թէ ինձ ն'ան մի գէգէ Սուրբայի փութի օջախի ձեռքից կընկնի, կոչնչանայ:

— Քանի ժամանակ է վեր աչ տղայ, դու խեղդ կարծես ցնդել ես, գնան, գնան գիշերս պառկիր, անկողնիդ մէջ լաւ մտածիր և ապա առաւօտեան խորհուրդ կանենք: Քո տաք արեւնդ էլի գլխիդ է խփել, առ աչժ քեզ հանգստութիւն է հարկաւոր, գնան և հարսին ասա գայ իմ էլ անկողինս պատրաստէ, սաստիկ չոգնած եմ, անտէր ձին ինձ շատ ցնցեց ճանապարհին, ասա ծերունին և սոքի կանդնեցաւ: Վարսենիկը գամի դուռը բաց ու խուփ արաւ, Նարդիկն դուրս ճամբեց և որպէս թէ առանց մի բան իմացած լինելու գամի օգնան ներս մտաւ և սիւսայի հրամանով ըսի՝ սեց նորա տեղաշարը ձգել: Աւագը հեռացաւ գամից:

ԺԸ.

Միեւնոյն աչք երկուցին կէս գիշերի մօտ, մինչդեռ օղջ Կարդախը խոր քնի մէջ թաղում էր, Ծառուկենց տան բաց սրահի մի անկիւնում փափախով երկար ժամանակ խօսում էին մէկըմէկու հետ Նղիշն ու Նարդիկը: Օրիորդը, ըստ երեւոյթին, դժուարանում էր երկտարադի ասածներին համողուելու, երկտարադը աշխատում էր համոզել: Վերջի վերջոյ մեր սերահարները կարծես մէկըմէկու հասկացան, համաձայնեցան և մի անգամ ևս գրկախառնուելով, մէկըմէկու աշտերից և շրթունքներից ջերմ սիրոյ համբոյճներ բաղելով սուսիկ փութի միմեանից բաժանուեցան: Նղիշը գէպի կտուրները բարձրացաւ, իսկ Նարդիկը թաթերի վերայ քայլելով կամացուի տան դուռը բաց արաւ, չետոյ փակեց առանց ձայն և ձայտունի աղիւնց և մթութեան մէջ անմեծ լով իրան անկողնը գտնելով մէջը մտաւ:

Կուտածէրն դէմ, երբ Աւագը զանգակի ձայնը լսելով վերկացաւ և դէպի Աստուծոյ տաճարը շտապեց, Նարդիկը անկողնոյ մէջ շապիկանց նստած մօրը Վարսենիկին պատմում է աչք գիշերը իրան տեսած կրպը:

— Հէնց որ աչքերս խփել էի, քաջան, հաղիւ քունս վրայ էր եկել, մէկ էլ տեսնեմ չորս կողմից սե սե սաստանաներ պատեցին: Ամէն մէկը չորս չորս աչք ունէր ճախտին և Եօթնական կղզի: Պաղերը աչքքան երկար էր, որ մեր դութին ճապանից տասն անգամ աւելի: . . .

— Անպիտան սղջիկ, երէկ իրիւրն հաղար անգամ առացի թէ գմից հեռացիր, ինձ անոնջ չարեր, մնացեր, պապիկ ու հօրդ ասածները լսեցիր, խայալով ու երկեղով էլ պառկեցար, աչք է, ուրիշ ոչինչ. . . քեզ հատեց աղջկայ պատմութիւնը Վարսենիկը և կըսէ շարքը հաղնելու:

— Չգիտեմ. բերանները մեծ մեծ բացարաւ. . .

— Մի վախել, աղջիկս, մի վախել, վեր կայ մի պուտ սուրը ջուր խմէ, ասա մայրը և շտապեցաւ աղջկան ջուր տալ:— Նարդիկը ջուրը խմեց և շարունակեց: Մայրը կշտին նստած մնաց:

— Սատանաները մեծ մեծ բերանները բաց արած, շարունակեց օրիորդը մօր կուրծքին կըթնած, յարձակուեցան նախ և առաջ նոր գնած երկու գոգ. եղներին վրայ և խոյն կուլ տուին խեղճերին: Վարսենիկը Սուրբայի Ոսկինի տուած լուրերը մտաբերելով շիթթուեցաւ:

— Յետոյ անտուից կըն գամի օգնան, պապիկս երկուցին

նոտան, շնչատպաւ արին և մարմինը ծխնելոյղին մէջ դըրին այրեցին»:

— Գո՛ւ, աղջիկ, Նարգիշ ջան, երազդ Աստուած բարին կատարէ, Ոսկինն ասածները ճիշդ դուրս եկան: Այդ սատանաները որ ասում են մեր խնամել Փրկուհինք են, որ թէ շուն են թէ սատանայ:

— Ձգիտեմ. սատանաները մէկը ծխնելոյղին մօտ, պտակի գիւղին պահապան թողնելով, միւսները թաշտակելով, թեթմախ կաղալով, այդ ձեր պառկած թնորակի դըրնից սողացին վար իջան և քեզ ու Հօրս իրանց եղջիւրների վերայ բարձրացնելով, տարան Գեօօխաղի գլուխը բարձրացրին և ուղում էին ցածր գլորել: Երբ ես ճուռալով, կանուռութեամբ վաղում էի ձեզ օգնութեան մէկ էլ տեսնեմ մի ալ— ձիււոր, վրան գլուխը լափ ճերմակ, լոյսի մէջ թաթախուած քամակիցս ինձ բռնեց— և Հրեղէն ձիւուն գաւաղը առած թռաւ ամպերուն մէջ: Հրեղէն ձիւուրին տեսնելիս սատանաները քեզ ու Հօրս խոլոյն բաց թողին լեռան գլխին և իրենք անշարժացան, կարծես մի բոլորում գետնին անցան: Այդ ժամանակ տեսայ պտակս, սղջ առողջ, ձեռքերիցդ բռնում ձեզ դէպի տուն էր առաջնորդում: Կամեցայ դալ մօտերդ, բայց չէի կարող, ուղեցայ վերեւից ձեր առաջ թռալէլ, բայց չ'կարողացայ: Ալ— ձիւուրը ձին մարակեց և ես չեմ չիշում թէ ինձ հետ լինէ պատահեցաւ, մենք մի կողմը գնացինք: Ձեր կողմը ինձ շատ առաւ, ուղում էի լալ, կանչել, աղաղակել, մէկ էլ տեսնեմ Գեօօխաղի մէջը մի բարձր աւերակի փլատակները մէջ կանգնած եմ: Ալ— ձին ոտքով փլատակի մի քարը գլորեց, մի կողմը ձգեց: Տեսնում եմ Հօղի միջից մի ծրար դուրս եկաւ: Ալ— ձիւուրը Հրամայեց ինձ վեր առնել այդ ծրարը և բերել ձեզ յանձնել: «Սատանաներուն հախն ու բաժինը տարէք իրանց տուէք, ստաց ալ— ձիւուրը, և միւս անգամ նոցա հետ գործ մի բռնէք, ապա թէ ոչ Հոգւով մարմնով կորած էք»:

— Յետոյ ծրարը հետդ տուն բերի, Նարգիշ ջան, նայեցամք թէ միջին ինչ կար հարցրեց մայրը:

— Ոչ չնայեցայ, ուղում էի ծրարը գետնից վերցնել և մէկ էլ տեսնեմ արթնացայ: Երկեւղիցս քեզ մի անգամ ձայն տուի որ ինձ ջուր տաս, խմեմ, չ'լսեցիր, յետոյ երեսո մի քանի անգամ խաչ հանելով, անկողնիս մէջ «Հաւատով խոստովանեմ» ասացի և կրկին խղճեցայ, քնեցայ: Աքաղաղները արդէն կանչում էին: «Նարգիշ վերջացուց երազի պատմութիւնը: Վարդենիկը աչլալուեցաւ, ուրախացաւ, տրեւեցաւ և վերջապէս մեծ մտաւորական մէջ աղջկայ կշտեց հեռացաւ:

ԺԹ.

Մարդը ներս մտնելիս կինը պատմեց նորան աղջկայ եւրաղը: Աւագը շտապեց հաղորդել այդ բանը Հօրը, Գալօյին: Մեկնեցին, մեկնաբանեցին և որոշեցին, առանց ոչ ոքին մի բան ասելու, գնալ Քեօօխաղ և գտնել ծրարի տեղը: Աղջկայ պատմածներին մտիկ տալով ծրարը լինելու էր ճիշդ այդ քարի կշտին, որի վրայ մի քանի ժամանակ առաջ նստած, Աւագը Խողաբները ուսպելու եղանակները վրայ էր մտածում:

— Այդ քարի վրայ կանգնած ժամանակս Աստուած արտերս կարկուտից ազատեց մի անգամ, ասում էր Աւագը, միւս անգամ երեւում է, ուղում է մեր կեանքը փորձանքից ազատել Սուրբ Սարգիսը:

— Մեռնեմ Հրաշքին, երեւի այդ քարի տակ մի զօրաւոր սուրբ է թաղուած, որ երկու անգամ է ահա մեր նեղ օրին կհաղնի: Երեւում է այնտեղ գանձ էլ կայ թաղուած, վրայ բերեց Վարդենիկը:

Բոլորը միասին կրկին խորհրդի մտան և վերջ է վերջացւում ձեռքն ու ոտքը դաշտերից կքաշուել, բաձր ձեռքն գնաց Քեօօխաղ և սուրբ Սարգիսի ցոյց տուած ծրարը գտնի: Որոշեալ ժամանակին գնաց. Աւագը Քեօօխաղ և յայտնի քարի կողքին մի երկու անգամ բաձր դէմ սուած շտուած և ահա— մի Աստուածային Հրաշք— կաշուի և չլի մէջ փաթաթուած մի թեթմախ ծրար: Աւագը բաց արաւ. երեք հարեւր յետին մանէթ թուղթ փող: Փողի ծրարը գլուղացին խոլոյն ծայր դրեց, այս և այն կողմ նայեց, քարը ուղեց և նորա առաջ չոքած, գլխաբաց մի երկու անգամ ջերմ հաւատով Աստուծուն ու սուրբ Սարգիսին աղօթեց: Վերջացնելով աղօթքը, լճի ափով դէպ է գլուղ ուղեց իրան քայլերը:

Յ. Գեղամեան

(Կը շարունակուի):

ԸՆԴԴԻՄԱԽՕՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐԻՆ

«Պատկ» լրագրի վերջին համարներից մէկը մէջ պ. Ա. Մեղեանը՝ Արձագանքի № 33 մէջ գետեղած պ. ***-ի յօդուածին պատասխանելիս՝ բարեհաճել է իմ մասին ևս մի քանի խօսքեր ասել և միջին անհարկութիւններ անել ***-ը, ըստ երեւութի ինձ համարելով:

Նախ՝ ես չեմ իմանում, թէ այլ ևս ինչ իրաւամբ մեր գրագէտ Հրապարակախօսները մեղադրում են մի որեւէ հասարակ մանրամասնութիւն կամ կոպիտ անգրագէտ անձի, երբ «ա» փոխանակ իւր մասին գրած լուրերը հրաբերու, որոնում է այդ լուրերը հաղորդողին որպէս զի նորան ասիաբար հայհոյի և իւր վրէժը լուծի, մինչդեռ երբ լինելին իրանց է վերաբերում, բոլորովին կորցնում են իրանց դիրքը և ոչ միայն որոնում են իրանց դէմ գրել համարձակողին, այլ մի լուի կասկածի կամ երթադրութեան տեղի տալով՝ հայհոյում են սրտերն ուղած մարդուն: Սա ամօթալի երեւոյթ է: Պ. Արտոմ Մեղեանը պէտք է կարողանար մի փոքր արժանաւորել իր քրքրեմունքը մի հասարակ մանրամասնութիւն համեմատութեամբ:

Իւր յօդուածի մէջ պ. Մեղեանը ասում է, որ ես 1881 թ. ուսուցիչ եմ եղել Երեւանի թեմական դպրանոցում, որ իմ կինն ուսուցչուհի է եղել Գալիանեան ուսումնարանում, որ ես ներկայ եմ եղել օրերորդաց ուսումնարանի քննութիւններին: Այդ բոլորը շատ ճշմարիտ է. բայց դա մի թէ ապացոյց է, որ յօդուածագիրը սուտ է ասել, մի թէ դորանով հաստատուեցաւ, որ աշակերտները յառաջագէմ են եղել, որ դասարանի մեծամասնութիւնը յաջողութեամբ անցել է յաջորդ դասատուն, որ աշակերտուհիների կէտը քննութիւնից բացակայ չէ եղել: Ի հարկէ ոչ: Ուրեմն էլ ինչ նպատակ ունէր պարոնը իմ անունս մէջ բերել այնտեղ, ուր իմ մասին ոչինչ չի յիշուել ինչ էլ եղած: Երեւի միմիայն այն պատճառով որ ցոյց տայ թէ այդ տողերը ես եմ գրել և երկեւղ կրելով պ. Ա. Մեղեանից թաղնուել եմ երեք աստղի տակ: Երեւում է, որ քանի որպիսի գաղափար ունի իւր մասին, որ մինչև անգամ կարողանում է երթադրել, որ ես, իրանց պիտի երկնչէի, իրանց վախենայի և թագնուէի: Այդ կը նշանակէր գնալ ու ջուրը նետուել:

Բայց պ. Մեղեանի վրդովումը սիրտը հանգստացնելու

Համար՝ պետի ասեմ, որ թէև «Արձագանք» մէջ զետեղած յօդուածը իմ չէ, սակայն նորա հեղինակները Հեա եւ միանգամայն Համաձայն եմ: Եւ չեմ կարող ճշգրտութեամբ ասել՝ թէ քանի աշակերտուհիք քննուեցան, քանիսը պաշտօնական, քանիսը լաւ թուանշան ունեցող եւ քանիսը միայն գաղափարով, կրկնում եմ, եւ այդ ճշգրտութեամբ չեմ կարող մտաբերել, բայց Հաստատուելու կը պահանջեմ, որ աշակերտները, արդարեւ, կարող չ'զիտէին, ծանր, կապակից եւ գիտակցօրէն կարգաւոր ամենաթույլ զաղափարն անգամ չէին առած: Կարծեմ բաւական պարզ եմ խօսում: Այլ տալիս քան իմ աշակերտները չառաջադիմութիւնը ապացուցանող միակ ապացոյց: Նրանք պ. Ա. Մեղեանցը մոռացել է, որ միայն մենք չէինք ներկայ քննութեանը: Այս իրողութիւնները չափանշուած նպատակն ալ չէ, որ ապացուցանեմ * * *-ի ասածները, ոչ: Եւ նկատում եմ, որ պ. Արամ Մեղեանցը մարդ է որոնում եւ չ'կարողանալով գտնել նորան, իւր բոլոր մաղձը ինձ վերայ է թափում, այս պատճառով ինձ բոլորովին Համախառնել չափանշով պ. * * *-ի գրութեան հետեւն իջնելու, կամենում եմ միջոց տալ նորան Հարցի վերայ ուղիղ երեսով նայելու:

Ինչ որ վերաբերում է պ. Մեղեանցի ալի խօսքերին, որոնց նպատակն է լարել իմ եւ պ. Մանգլիսեանցի չարաբերութիւնները, եւ այդ մասին իմ արժանաւորութիւնից ստոր կը Համարեմ խօսել: Պ. Մեղեանցը այդ կէտում նման է ալի պառաւ կանանց, որոնք իրանց Հակառակորդին ընդդիմադրելու ոչինչ ուժ չ'գտնելով իրանց մէջ՝ դիմում են անկէքներին ու բամբասանքներին:

Նրբու խօսք եւ՝ եւ մենք մեր ասելիքը վերջացրած կը լինինք: Ինչպէս երեւում է՝ կան դեռ եւ տղայամիտ անձինք (որոնց տիպարը պ. Ա. Մեղեան է), որոնք այսօր եւս կարծում են թէ մենք մեր գրքերը տարածելու Համար դիմում ենք զանազան խորամանկ միջոցներ: Մենք Հրապարակով յայտնում ենք, որ մինչեւ օրս ոչ ոք չ'էր գիտած, չենք խնդրած, չենք Համոզւած որ մեր գրքերը գործ ածեն, եւ այսուհետեւ հետեւ եւս մեզ չենք թող տալ այդ բանն անելու: Թող այս Հասկանան պ. Մեղեանցի պէս անձինք. մեր գրքերը տարեկան առնուազն հինգ Հազար օրինակ միշտ վաճառուել է եւ վաճառվում է, այնպէս որ մենք խելի կարեւորութիւն էլ չունինք առ ի տալիս անելու:

Ներողութիւն Տէր-Պապեան

ԶԱՆԱԶԱՆ ԼՈՒՐԵՐ

Ինչ եւ Վարդէր զետեղանքները մեծ քաղաքներէ ազգաբնակչութեան մի վիճակագրութիւն են կազմել օրից երեւում է թէ Ներքալուս, Հաշուելով եւ Ռուսաստանը, ընդամենը 92 քաղաք կա, որոնց բնակիչները թիւը 100 Հազարից անցնում է եւ այս Հաշուով չորս քաղաք կա, որոնք մի միլիոն բնակից ունեն: Ամենամարդաշատ քաղաքները մեծ Բրետանիան ունի, ալի է 26: Այնուհետեւ գալիս է Վերմանիան 16 քաղաքով, Իտալիան 12, Ֆրանսիան 10,

Ռուսաստանը 8, Բելգիան 4, Աւստրիա—Ունգարիան, Սլոնիան եւ Նիդերլանդները իւրաքանչիւրը 3 քաղաքով, Թիւրքիան եւ Պորտուգալիան երկու երկու քաղաքով եւ վերջապէս Դանիան, Սուեդիան եւ Բուլղարիան մի մի քաղաքով:

Առաջ բերենք այստեղ քանի մի քաղաքների ազգաբնակչութեան քանակութիւնը. Լոնդոնն ունի 3.832,440 բնակիչ, Փարիզը 2.225,910. Բեռլինը 1.222,500. Վիեննան 1.103,110 Պետերբուրգը 876,570. Մոսկովան 611,970. Կ. Պոլիսը 600,000. Լիվերպուլը 552,430. Նիտայուրը 493, 110. Համբուրգը 410,120 Բեռմինգհամը 400,760. Լիսնը 372,890. Մարզիւրը 367,280. Բուդապէշտը 360,580. Մարսէյը 357,530. Մանչէստը 341,510. Վարշավը 339,340. Ամստերդամը 317,010. Հոփմը 300,470:

Խմբագիր-Հրատարակիչ ԱՅԳԱՐ ՅՈՎ. ՀԱՆՆԻՍԵԱՆ:

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Կենտրոնական գրովաճառանոցում, ի միջի այլոց, ծախվում են հետեւեալ հայերէն գրքերը.

Բ. Կ.

Զէստէրտօնի ժառանգը, սլաոկերագորդ վէպ թարգմ.	
Գիւտ քաշ. Աղանեանցի	1 —
Ա. Յովհաննիսեան. Հայը եւ Հայաստանը օտարների աչքում, Հրապարակական գաղափարութիւն —	30
Կօմբ. Խնամատարութիւն մանկանց	60
Շիւլցեր. Վիլհելմ Տէլլ.	60
» Դօն Կարլուս	1 —
» Օրլէանի կոյս	60
Լէսսինգ. Նաթան իմաստուն	60
Շէկսպիր. Օտէլլօ	60
Պաօլեանց Հայի խնդիր.	80
100-ից աւելի գնողները 20% զիջումն են ստանում:	
Գամառ Քաթիկարի տղատ երգեր 1 օրինակը —	5
10 » —	45
25 » —	1 —
50 » —	1—75
100 » —	3 —

Օտարաքաղաքացիք ճանապարհածախք վճարում են բուքլուս 10 կոպէկ, իսկ 25 բուքլուց աւելի գնողները ճանապարհածխս չեն վճարում:

Միանաբեանցի Քնար Հայկական գրքի մնացած ստակաւթիւ օրինակները վաճառվում են Կենտրոնական գրովաճառանոցում առանց կազմի 2ր. կազմած 2—50.

ՀԱՇՈՒՆԿԱՐԹ

ԹԻՖԼԻՍԻ ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՅԻ

ց 1-ն Նոյեմբերի 1882.

ՊԱՀԱՆՔ

1. Դրամաբիլ (առձեռն թղթադրամ)	36,319	77
2. Ընթացիկ հաշիւ Պետական Բանկայի բաժնում	20,908	12
3. Զեղչումն (Disconto) մուրհակաց երկու ստորա- գրութեամբ	2,751,990	02
4. Փոխառութիւն գրաւականով՝ ա) Պետութիւնից ապահ. տու. թղ. 1,434,160 31 բ) » » ապահ. » » 682,570 —	2,116,730	31
5. Բանկայի պատկանեալ տոկոսաբեր թղթեր	85,187	59
6. Թղթակիցներ՝ ա) Նոյա հաշիւ (Loro):	1,346,216	14
բ) Բանկայի հաշիւ (Nostro)	2,263,525 61	3,609,741 75
7. Բողոքուած մուրհակներ	9,954	80
8. Պայմանաժամը անցուցուած փոխառութիւններ	15,580	—
9. Ընթացիկ ծախսեր	36,987	86
10. Կահկարասիք և սկզբնական ծախսեր	6,377	98
11. Յետ ստացուելիք ծախսեր	7,298	08
12. Ոսկի	4,646	09

Բ. Ա. 8,701,722 37

ՊԱՐՏՔ

1. Հիմնական դրամադրութիւն	500,000	—
2. Պահեստի դրամադրութիւն	51,000	75
3. Աւանդներ՝ ա) Պայմանաժամով	1,891,104	73
բ) Ծ' Պահանջ	422,589	52
գ) Ընթացիկ հաշուով	477,275	28
4. Փոխառութիւն Թիֆլիսի Պետական Բանկայի բաժնից գերջեալ մուրհակներով	322,251	67
5. Մասնաւոր ընթացիկ հաշիւ Թիֆլիսի Պետական Բանկայի բաժնուժը, ապահովեալ մուրհակներով և տոկոսաբեր թղթերով	1,006,821	—
6. Թղթակիցներ՝ ա) Նոյա հաշիւ (Loro):	973,571	16
բ) Բանկայի հաշիւ (Nostro)	2,737,067 15	3,710,638 31
7. Բանկայի բաժնետոմսերու անվճար կարճներ բաշխւել 1880 և 1881 թ.	340	40
8. Զ' վճարուած տոկոսներ, աւանդներու, ընթացիկ հա- շիւներու և այլ գործողութեանց	89,139	18
9. Ստացուած տոկոսներ և յանձնարարականներ	220,905	07
10. Փոխանցելի դրամաբիլներ	9,656	46

Բ. Ա. 8,701,772 37

Ներկայ 1882 թուականին լրա-
նում է „**ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԲԱՆԿԱՅԻ**“ լրագրի 25
ամեայ գոյութիւնը: Այս երեոյթը
նշանաւոր համարելով Հայոց գրա-
կանութեան մէջ, մի խումբ համա-
կրողների կամենում է Դեկտեմբերի
12-ին տօնել լրագրի գոյութեան
25-ամեայ յօբելեանը: Յանկացողը
մասնակցել այդ տօնախմբութեանը
հրաւիրվում են ստորագրուիլ մինչև
Դեկտեմբերի 5-ը Զ. Գրիգորեանի
գրավաճառանոցումը և պ. Հա-
վերդեանի պապիլիօնումը:

ԿԵԴՐՈՆԱԿԱՆ ԳՐԱՎԱՃԱՌԱՆՈՑՈՒՄ
ՆՈՐ ՍՏԱՅՈՒՆՅԱՆ ՀԵՏԵՒԵԱԼ ՀԱՅԵՐԷՆ ԳՐԲԵՐԸ

	Բ. Կ.
ՍՈՒՐԷՆԵԱՆ, (Թարգմ.) Երկար կեանք	1 —
ՆԱԻԱՍԱՐԴԵԱՆ, Հեքեմթներ	— 50
ԱՂԱՅԵԱՆ, Սրինգ հովուական	— 20
ՆՈՒԱՐԴ, (Թարգմ.) Գառնուկ և Լուսատունիկ	— 25
ԻԻԶԲԱՇԵԱՆ, Հացի բզեզը և նորան կոտորե- լու միջոցները	— 40
ԱՆԱՆՈՒՆ, Ծաղկաքաղ Հայնէի բանաստեղ	— 40
ԾՆՆԴԵԱՆ ՊԱՍՏՈՒԹԻՒՆԸ	— 10
ՍԱՅԵԱԹՆՈՎԱ, ազգային երգիչ	— 5
ՏԵՐ-ԴԱԻԹԵԱՆ, (Թարգմ.) Հոգեփոխութիւն կամ կախարդուած պրինց	— 20
ՍԱՓԱՐԵԱՆՅ, Էս էլ իմ սաղը	1 —
ԺՕՐԺ ՍԱՆ, Վարդագոյն ամս	— 25

Дозв. Ценз. Тифлисъ, 7 Ноября 1882 г.
Типография И. Мартirosianца.